

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav bohemistiky pro cizince a komunikace neslyšících

Bakalářská práce

Ekaterina Toropova

Konkurence mezi krátkými a dlouhými tvary pasivních participií v češtině

Competition between short and long forms of passive participles in Czech

Vedoucí práce: **PaedDr. Ilona Starý Kořánová, Ph.D.**

Praha 2024

Poděkování:

Ráda bych velmi poděkovala vedoucí PaedDr. Iloně Starý Kořánové za cenné rady a komentáře, za všechny konzultace, za čas, který práci věnovala a také za vstřícný, trpělivý a vlídný přístup během vypracování bakalářské práce.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 01.5.2024

Ekaterina Toropova

Abstrakt

Práce se zaměří na výzkum krátkých a dlouhých tvarů pasivních participií v současné češtině na základě korpusových dat. Cílem bude popis materiálu, frekvence tvarů v psaném korpusu SYN2020, jejich ruční třídění a statistické vyhodnocení.

Bakalářská práce je rozdělená na teoretickou a analytickou část. Teoretická část představuje přehled literatury o pasivních participiích a demonstruje vývoj pasivních participiích od začátku XX století do současnosti. Praktická část prezentuje analýzu korpusových dat, a to na základě srovnání dlouhých a krátkých tvarů pasivních participiích a srovnání dějových a rezultativních významů krátkých tvarů pasivních participiích.

Klíčová slova

Pasivní participium, opisné pasivum, adjektivum z opisného participia.

Abstract

The work will focus on the research of short and long forms of passive participles in contemporary Czech based on corpus data. The aim will be the description of the material, the frequency of the forms in the written corpus SYN2020, their manual sorting and statistical evaluation.

The bachelor thesis is divided into theoretical and analytical parts. The theoretical part presents an overview of the literature on passive participles and demonstrates the development of passive participles from the beginning of the 20th century to the present. The practical part presents the analysis of corpus data, based on a comparison of long and short forms of passive participles and a comparison of action and resultative meanings of short forms of passive participles.

Key words

Passive participle, descriptive passive, adjective from descriptive participle.

Obsah

1 Úvod.....	6
2 Teoretická část.....	7
2.1 Karel Hausenblas (1963).....	7
2.1.1 Závěr	10
2.2 František Štícha (1980).....	11
2.2.1 Závěr	18
2.3 Mira Načeva-Marvanová (2010).....	20
2.3.1 Závěr	20
2.4 Markus Giger (2021, 2022).....	20
2.4.1 Závěr	26
2.5 Korpus SYN2020.....	28
2.6 Závěr pro teoretickou část.....	30
3 Analytická část.....	32
3.1 Metody zpracování dat.....	32
3.2 Formulace hypotézy	33
3.3 Popis procesu sběru dat a jaká data byla získána.....	33
3.4 Konkurence mezi krátkými a dlouhými tvary pasivních participií	34
3.4.1 Závěry šetření týkajícího se konkurence mezi krátkými a dlouhými tvary pasivních participií	43
3.5 Význam participia.....	44
3.6 Vztah mezi dějovým a rezultativním významem spojení být + n-/t-ové přičestí se jmenným tvarem	45
3.6.1 Dějový význam dlouhých tvarů pasivních participií.....	48
3.6.2 Vid.....	49
3.6.3 Čas.....	52
3.6.4 Frazémy.....	53
3.6.5 Modalita	55
3.6.6 Ostatní markery.....	55
3.7 Závěr pro analytickou část.....	56
4 Závěr	59
Literatura.....	61
Korpusy.....	61

1 Úvod

Práce je zaměřena na výzkum konkurence mezi krátkými a dlouhými tvary pasivních participií v současné češtině. Cílem je s oporou zásadních teoretických prací věnovaných této problematice provést práci s korpusovým materiálem; zaměřit se na frekvenci krátkých a dlouhých tvarů pasivních participií, na ruční třídění a statistické vyhodnocení.

Za krátký tvar pasivního participia považujeme samotné přičestí trpné typu (*připraven, chápán*). Za dlouhý tvar pasivního participia považujeme adjektivizovanou podobu přičestí typu (*připravený, chápaný*).

Hypotéza mé práce spočívá v myšlence, že mezi krátkými a dlouhými tvary pasivních participií existuje konkurence a jeden z těchto tvarů můžeme považovat za častější, a také to, že mezi dějovým a rezultativním významem spojení být + n-/t-ové přičestí se jmenným tvarem existuje určitý vztah, případně jeden z významů je používán častěji než druhý.

Práce je rozdělena na teoretickou a analytickou část. Teoretická část se zabývá popisem významů a stylových rozdílů termínů potřebných pro následující výzkum a zároveň uvádí základní informace o postupech při práci s Českým národním korpusem. Tato část vychází především z teoretické literatury – mluvnic českého jazyka, gramatických příruček a odborných článků. V následné analytické části je popsán proces získání pasivních participií z Českého národního korpusu, konkrétně korpusu SYN2020, který je zdrojem všech jazykových příkladů v praktické části této práce. Získaná participia jsme setřídili podle frekvence jejich krátkých a dlouhých tvarů. Zvlášť jsou popsány krátké tvary participií a jejich dějový a rezultativní význam, konkurence těchto významů. V závěru práce jsou ještě jednou shrnuty výsledky třídění získaných participií.

Zvolené téma své bakalářské práce považuji v současné době za aktuální, jelikož během svého výzkumu jsem zjistila, že odborná literatura, která se věnuje krátkým a dlouhým tvarům pasivních participií v českém jazyce je docela limitována množstvím používaných dat. Korpusovou metodu zpracování tohoto tématu považuji za pozoruhodný a zajímavý způsob, jak jazykový korpus využívat v současné výzkumné činnosti.

2 Teoretická část

2.1 Karel Hausenblas (1963)

Karel Hausenblas (1963, s.1) v úvodu svého článku *Slovesná kategorie výsledného stavu v dnešní češtině* akcentuje, že slovesa ve větě mají velmi rozmanité funkce a bohatou soustavu tvarů. Děj může být zapojen do velkého množství dějových příznaků a souvislostí, v jazycích jako čeština se vyjadřuje především slovesem, a to jednak lexikálně (volbou slovesa určitého významu), jednak celou řadou prostředků, které nazýváme gramatickými. Hausenblas stanovuje tři druhy gramatických prostředků:

- Jednoduché tvary slovesné, např. aktivní infinitiv *slyšet*
- Složené (opisné) tvary slovesné (např. pasivní infinitiv *být slyšen*), kterými se zabývám ve své práci
- Jisté syntaktické konstrukce, v nichž je sloveso (některé z jeho tvarů) složkou, např. neosobní konstrukce z osobních tvarů slovesa být + infinitivu + 4. pádu podstatného jména: *je slyšet hudbu*

Hausenblas upozorňuje, že v mluvnické literatuře XX. století o slovese a slovesných kategoriích se tradičně věnuje mnohem více pozornosti „vlastním“ tvarům slovesným a kategoriím „základním“, jaké jsou čas, slovesný rod a způsob, a pro jazyk nejvíce typickým, jako je pro slovanské sloveso vid. S ostatními se nakládá různě: zčásti se přiřazovány k některé kategorii základní, například fázovost průběhu děje k vidu. Výklad o tvarech výsledného stavu bývá zčásti připojen k výkladu slovesného rodu (pasíva), zčásti k slovesnému času (typ *mám uklizeno*).

Autor zdůrazňuje, že slovesa vyjadřují děje v nejširším smyslu, tj. činnosti a jiné procesy, dále stavy i některé vztahy. Stavy, které je možno v jazyce vyjádřit i jiným slovním druhem, např. podstatnými jmény (*únava, rozkoš*), se vyjadřují slovesně jednak jednotlivými slovesy, např. *lituji, trpím*, zvanými stavová, jednak spojením sloves s jinými slovními druhy, např. *jsem hladov, nacházím se v (trapné) situaci, jsem po službě*, ale vedle toho i některými tvary sloves jinak (primárně) procesuálních, průběhových. Tak se vyjadřuje i výsledný stav – výsledek předcházejícího procesu: *Smlouvu jsme už podepsali, Smlouva už byla podepsána, tedy: Smlouva už je podepsána, Smlouvu už máme podepsanu*. Jde o konstrukce, které obsahují složené slovesné tvary tvořené z tzv. trpného (n/t-ového) přičestí sloves dokonavých a z

pomocných tvarů slovesa *být*, popř. *mít*; přičestí je buď v nominativě, 1. pádě, a shoduje se se jménem podmětovým, nebo je v akuzativu, 4. pádě, a shoduje se se jménem předmětovým; tyto slovesné tvary vyjadřují výsledný stav (rezultát) ukončeného, dovršeného děje. Jde tedy o slovesnou kategorii výsledného stavu. (Hausenblas, 1963, s.2)

Hausenblas však upozorňuje, že se na jedné straně výsledný stav nevyjadřuje jen tvary s přičestím, srov. *Je po všem, Vykoupal se a bylo po únavě, Už má po zkoušce*, a na druhé straně vyjadřovat stav není jedinou funkcí n/t-ových přičestí dokonavých sloves. Užívají se vedle toho hlavně ve tvarech s významem průběhovým, a to pasívním: *Chodec byl povalen motocyklem a těžce zraněn*.

Hausenblas odlišuje tyto základní typy výsledného stavu v spisovné češtině:

I A *Útrata je zaplacená, Pracovna je uklizena* (typ, kterým se zabývám ve své práci)

I B *(Za útratu) je zaplaceno, (V pracovně) je uklizeno* (typ, kterým se zabývám ve své práci)

I C *Cíle je dosaženo* (typ, kterým se zabývám ve své práci)

II A *Host má útratu zaplacenou, Pracovnu mám uklizenu*

II B *Ten host má už zaplaceno, (V pracovně) mám uklizeno* (typ, kterým se zabývám ve své práci)

Typy I jsou prostě výsledkové (nepřivlastňovací), typy II jsou přivlastňovací (vlastník výsledného stavu je podmětem); typy A, B jsou tvořeny od sloves přechodných, typ C od předmětových nepřechodných, typy I A a II jsou osobní konstrukce, typy I B a I C jsou neosobní.

Přivlastňovací formy výsledného stavu jsou nejvíce rozšířeny v jazyce běžného denního styku, a to jak nespisovném, tak i hovorovém. Pokud jde o vyjadřování spisovné, nelze však tvrdit, že tyto formy jsou na hovorovou češtinu omezeny. Některé jsou sice spisovné češtině cizí, např. *Já to mám ve chvílce zabaleny, Měl sem ho (soupeře) zatlačeného do rohu*. (Hausenblas, 1963, s. 2)

Hausenblas klade důraz na to, že používání výsledného stavu ve spisovném jazyce je složitější než v obecné češtině: spisovný jazyk má navíc složené pasívum (průběhové), osobní a neosobní, a odlišuje způsob vyjádření výsledného stavu v typech A (s vyjádřeným zasaženým předmětem) od vyjádření nabyté vlastnosti (srov. dvojice ... *je uklizena – je uklizená; ... mám uklizenu – mám uklizenou*), do jisté míry si však obojí způsob konkuruje.

Spojení *pracovna je uklizená* není kodifikačními příručkami připouštěno jako spisovné; v běžně mluveném jazyce je však obvyklé, neboť jmenné tvary přičestí mají ráz knižní a akuzativ/genitiv českého jazyka vyžadovaný shodou s jménem mužským životným se neužívá; to podporuje konkurenci a pronikání tvarů složených, adjektivních.

Formy složeného pasíva (průběhového) a příslušné formy výsledného stavu („stavového pasíva“) nejsou homonymními. Liší se videm: průběhové *Pracovna byla uklizena* je dokonavé, stavové však není dokonavé. To platí o všech časech. Zvláštní zmínky, jak zdůrazňuje Hausenblas, však vyžaduje přezens: *Pracovna je uklizena* a *V pracovně je uklizeno* nemusí vždy být jen stavové. Může dostat též platnost průběhovou (a být dokonavé), avšak jen v historickém, ne aktuálním přítentiu: srov. *Nakonec všechno dobře dopadne, protivníci jsou usmířeni, útrata je zaplácena napůl rovným dílem a jede se domů*. Výsledných forem (právě proto, že nejsou dokonavé) se užívá ve všech třech časech: *Po celou dobu okupace bylo vycházení časopisu zastaveno. Říkali, že vycházení časopisu je zastaveno. R. 1939 jistě nikdo netušil, že vycházení časopisu bude po šest let zastaveno*. (Hausenblas, 1963, s.3)

Hausenblas (1963, s. 4) píše, že v konkrétních situacích může být často užito buď výsledkové formy, nebo také konstrukce vyjadřující nabytý stav. Tak může být oznámeno, že *místnost už je uklizena* nebo *že už je uklizená*: z toho však ještě nevyplývá ani totožnost významu, ani gramatické struktury. Je-li podmětem infinitiv, spojení s adjektivem se neužívá: *Vydávat časopis bylo zakázáno*. Podobně tomu zpravidla bývá u podstatného jména slovesného: *Vycházení časopisu bylo zakázáno* (ne: *zakázané*). Rezultativní (výsledková) povaha n/t-ového přičestí projevuje se výrazně také v tom, že v určitých situacích vystupuje i samo přičestí bez pomocného slovesa, v platnosti přísudku (nositele výpovědní platnosti). Jde jednak o dvojčlenné konstrukce typu *Večerní představení vyprodáno, Mládeži vstup zakázán, Vše odpuštěno*, jednak o konstrukce jednočlenné: *Vyprodáno, Vyrovnáno!* (ze sport. reportáže), *Obsazeno* (signál průvodčího v tramvaji), *Splněno!* (novinový titulek), *Tak domluveno, ano?* (z rozhovoru), *Na severu zataženo* (z hlášení počasí), *kdysi rozšířené Zasláno* (redakci) (označení rubriky v novinách). Zde všude jde především o platnost výsledného stavu, nikoli o dobu jeho vzniku, ani o původce, popř. ani ne o jev, jehož se výsledný stav týká (časové zařazení může být lexikální: *Dnes vyprodáno, Odpoledne zataženo*). Protože n/t-ové přičestí je pro vyjadřování výsledného stavu hlavním prostředkem, vyskytují se v něm někdy i slovesa, která pasívum netvoří: *Všude je napršeno, Letos máme dost napršeno*.

Hausenblas (1963, s. 7) na závěr konstatuje, že vyjadřování výsledného stavu (výsledek dovršeného děje) je v češtině slovesnou kategorií, kterou plným právem můžeme považovat

za kategorii gramatickou: má bohatě rozvinutou soustavu tvarů převážně složených, a to z n/t-ového přičestí významového slovesa (dokonavého) a z osobních tvarů pomocného slovesa *být*, resp. *mít*. Kategorie má úplnou sadu tvarů pro jednotlivé osoby, čísla, časy a slovesné způsoby, tvoří též infinitiv a může tvořit i přechodníky. Sémantika výsledného stavu však omezuje okruh sloves, která tyto tvary tvoří, dává menší příležitost k tvoření některých tvarů. Vid, přesněji řečeno dokonavost, je ve tvarech výsledného stavu neutralizována (neuplatňuje se). Proto má kategorie aktuální přezens a rozlišuje nenásobenost a násobenost. V tvarech výsledného stavu se také neuplatňuje protiklad slovesných rodů (pasíva proti aktivu), vlastní složeným tvarům průběhovým (nestavovým). Zato se uplatňuje protiklad posesivnosti (přivlastňování) proti neposesivnosti. Tvary přivlastňovací jsou nejvíce rozšířeny v češtině hovorové a obecné, avšak nejsou cizí i spisovnému jazyku. (Hausenblas, 1963, s. 7)

2.1.1 Závěr

Přínos práce Karla Hausenblase spočívá v tom, že:

1. Stanovuje tři druhy gramatických prostředků: jednoduché tvary slovesné, složené (opisné) tvary slovesné, které budeme v této práci analyzovat, a jisté syntaktické konstrukce, v nichž je sloveso (některé z jeho tvarů) složkou.
2. Jako první označuje konstrukce, které obsahují složené slovesné tvary tvořené z trpného (n/t-ového) přičestí sloves dokonavých a z pomocných tvarů slovesa *být* nebo *mít* za novou kategorii a pojmenovává ji *kategorie výsledného stavu* (Tato kategorie podle autora vyjadřuje výsledek předcházejícího procesu: *Smlouvu jsme už podepsali*, *Smlouva už byla podepsána*, tedy: *Smlouva už je podepsána*, *Smlouvu už máme podepsanu*).
3. Odlišuje základní typy výsledného stavu ve spisovné češtině:
 - a. IA – Útrata je zaplácena (typ, kterým se zabývám ve své práci).
 - b. IB – (Za útratu) je zapláceno (typ, kterým se zabývám ve své práci).
 - c. IC – Cíle je dosaženo (typ, kterým se zabývám ve své práci).
 - d. IIA – Host má útratu zaplácenu.
 - e. IIB – Ten host má už zapláceno (typ, kterým se zabývám ve své práci).

4. Upozorňuje, že výsledných forem se užívá ve všech třech časech.
5. Klade důraz na spisovnost krátkých tvarů výsledného stavů a nespisovnost dlouhých tvarů. To lze vysvětlit tím, že v dané době se obecně kladl velký důraz na jazykovou správnost.
6. Píše, že v konkrétních situacích může být často užito buď výsledkové formy, nebo také konstrukce vyjadřující nabytý stav, např. *místnost už je uklizena* nebo *že už je uklizená*: z toho však ještě nevyplývá ani totožnost významu, ani gramatické struktury.

2.2 František Štícha (1980)

František Štícha ve své práci *Konkurence krátkých a dlouhých variant participiálních tvarů v přísudku* (1980, s. 1) tvrdí, že v (českém) jazyce je mnoho různých prostředků, které si vzájemně nějakým způsobem konkurují, především hojné tvaroslovné prostředky (např. v *případě* — v *případu*), rozmanité formy syntaktické (např. *Rozhodl se odejít* — *Rozhodl se, že odejde*), nezměrné množství prostředků lexikálních (tj. lexikálních synonym, např. *otvor*; *mezera*, *díra*, *štvrbina*, *škvíra*, *skulina*, *puklina*, *trhlina*, *prasklina*, *průrva* aj.) i množství rozličných variací slovosledného uspořádání věty. Autor podotýká, že tyto nepřeborné prostředky poskytují možnost dokonalé a mnohotvárné komunikace, ovšem na druhé straně představují i mnohá obtíže, a nezacházíme-li s nimi uvědoměle, nejednou mohou způsobit i nemalé nedorozumění.

Konkurence krátkých a dlouhých variant participiálních tvarů v přísudku je (z hlediska tvaroslovného systému současného spisovného českého jazyka a z hlediska stylistické variantnosti) specifickým dílčím jevem konkurence krátkých a dlouhých adjektivních tvarů vůbec. Avšak u adjektiv, která nejsou slovesného původu, je dnes užívání jmenných tvarů velmi omezeno a těchto tvarů v českém jazyce stále ubývá. Udržují se ještě v některých knižních obratech, např. *Jsem toho dalek*, *Jsem si tím jist*, *Jste velmi laskav* aj., v některých vazbách, např. *být ochoten k něčemu* (proti *být ochotný*), *být pln něčeho* (proti *být plný*) aj., dále v případech jako *být mlád*, *stár*, *zdráv*, *nemocen* (ale jedině *být hodný*, *vysoký*, *statný* atd.) a konečně se tyto tvary zachovaly, ovšem již jako historické relikty, v ustrnulých příslovečných předložkových výrazech typu *z čista jasna*, *na suchu*, *do daleka* atd. (Štícha, 1980, s.1)

František Štícha ve věnoval rozdílu ve vzniků různých typů jmenných tvarů adjektiv. Typ *zavřen, přikryt* se tvoří z tzv. kmene minulého příponou *-(e)n* nebo *-t*, např. *nesl-l — nesen, zavře-l — zavřen, přikry-l — přikryt* atd. Tvary *nesl, nesen* (a ještě *nesa*, což je v dnešní češtině specifický neurčitý slovesný tvar, tzv. přechodník) jsou původní tzv. jmenné tvary přídavného jména utvořeného ze slovesa, tj. přídavného jména slovesného. Tyto tvary se původně, tj. v praslovanštině a zčásti ve staré češtině, spojovaly s pomocným slovesem *býti*, např. *jest nesl, jest nesen, jest nesa* a takto se podmětu věty přisuzoval nějaký děj viděný jako jeho vlastnost. Např. *jest spadl* původně znamenalo „je takový, že spadl čili je spadlý“. *Jest nesen* znamenalo „je takový, že je nesen čili je nesený“ a *jest nesa* „je takový, že nese čili je nesoucí“. Funkce těchto tvarů se postupem doby vyvíjela, a to u každého poněkud odlišným směrem. Tvary typu *nesl* přestávaly postupně fungovat ve spojení se slovesem *býti* jako pouhá přídavná jména a celé spojení typu *jest nesl* nabylo kategoriální gramatické funkce slovesného času minulého (Štícha, 1980, s.1)

O tvaru typu *nesa* František Štícha píše, že v průběhu času začal označovat průvodní děj, např. *Nesa těžký náklad, podlamoval se v kolenou*. Po verbalizaci tvarů typu *nesl, nesa* zůstala adjektivní funkce vyhrazena pouze jejich dlouhým podobám — *spadlý, nesoucí*. Tento tvar však není podstatný pro moji práci.

Dále František Štícha ukazuje na to, že u tvarů typu *nesen, přikryt* (tzv. trpných příčestí) nastala spleťtější situace. Nabyly totiž funkce dvojí, a to tím, že se jednak rovněž staly součástí systému tvarů slovesných (jako tvary typu *nesl, nesa*), a tvarů pasívních, kromě toho ovšem potenciálně podržely jako typ svou původní povahu adjektivní, tj. funkci a status slovesného adjektiva (participia). Ve funkci adjektivní především vystupují jejich podoby dlouhé (složené), tj. *nesený, přikrytý*. Těch se užívá zejména v přívlastku, např. *vlajka nesená vpředu; stůl přikrytý ubrusem*, ale i — ovšem jen za jistých podmínek a okolností — též v jmenné části sponově jmenného přísudku věty, v přísudku jmenném (*Kouření zakázáno*) a v nominalizacích (*být přikryt, jsa/byv přikryt*). (Štícha, 1980, s.2)

František Štícha upozorňuje, že v minulých i některých současných jazykovědných publikacích majících charakter kodifikačních příruček (tj. mluvnicích a publikacích typu „*O češtině pro Čechy*“, „*Jak psát dobře a správně*“ ap.) se většinou dlouhým tvarům typu *zavřený, přikrytý* v podstatě nepřiznává, nepovažuje je za spisovné. Josef Bečka (*Jak psát dobře a správně*, 1974) považuje za spisovné užívat těchto tvarů jen tehdy, „vyjadřují-li stav jako relativně trvalý znak bez ponětí děje (ať už probíhajícího nebo předcházejícího), např. *Papouškové bývají pestře zbarvení* (vedle *zbarveni*)“. A dále píše: „Také v sousedství tvarů

adjektivních uijeme místo přičestí raději slovesného adjektiva, např. *Látka je zvarhanělá a pomačkaná. Zdá se mi skleslý a unavený.* Mimo tyto případy však není správné užívat tvarů s adjektivním zakončením místo přičestí, jak se to dnes pod vlivem jazyka lidového občas děje.“ Štícha uvádí, že v Havránkově-Jedličkově *České mluvnici* (1960) se k tomu říká, že „jde-li o přídavné jméno, lze užit tvaru složeného“, aniž se věc nějak rozvádí či upřesňuje. Není tedy docela správné tvrzení Karla Hausenblase, že „spojení *pracovna je uklizená* není kodifikačními příručkami připouštěno jako spisovné“. Hausenblasův dodatek „v běžně mluveném jazyce je však obvyklé“ Štícha počítá nutným pozměnit a formulovat jako „ale přesto je obvyklé i v jazyce spisovném“. (Štícha, 1980, s.2)

Štícha podotýká, že kdyby šlo jen o to, rozlišit krátkými a dlouhými tvary označení děje (z pasívní perspektivy) od označení (z děje vplynulé) vlastnosti, byla by situace poměrně jednoduchá a obdobná situaci typu *Květy zvadly — Květy jsou zvadlé.*

Takové rozlišování by bylo z jistého hlediska dosti žádoucí, neboť by odstranilo dvojnásobnost, která někdy může vadit. Potom teprve bychom se mohli spolehnout na jazykovou formu, a kdybychom četli nebo slyšeli větu *Před vloupáním byl zámek poškozen,* interpretovali bychom ji jako „před vloupáním poškodili (neznámí pachatelé) zámek“, zatímco větě *Před vloupáním byl zámek poškozený* bychom rozuměli ve smyslu „na zámku byla škoda již před vloupáním“. František Štícha tvrdí, že za dané situace nám ovšem nezbyvá nic jiného, než spolehnout se na kontext či na smysl věty. Kontext nám tu (tak jako jinde) zpravidla umožní rozeznat pravý smysl dané výpovědi, nemusí však tomu tak být vždy, a to zase by nebylo dobré přehlížet. Také v některých případech není dané rozlišení potřebné, např. v situaci popisované větou ... *(elektrody svíčky) musí být umístěny ve spalovacím prostoru na takovém místě, aby byly v okamžiku zážehu obklopeny čerstvou zápalnou směsí* nezáleží patrně na tom, zda směs je na daném místě přítomna „již“ před zážehem, anebo zda k obklopení směsí dojde „současně“ se zážehem, resp. tyto situace ani nelze nebo není účelné rozlišovat. Na druhé straně ovšem v potenciálních analogických situacích mohlo by být takové rozlišení, totiž rozlišení toho, zda daný děj má v daném okamžiku teprve nastat, nebo zda má již probíhat, eminentně důležité. Lze např. teoreticky vykonstruovat a představit si situaci, kdy při příjezdu vlaku na určité místo musí (již nějakou dobu) svítit na semaforu červené světlo, aby strojvůdce světlo viděl dříve, než na dané místo vjede, a mohl tak učinit potřebná opatření. Pronesená nebo napsaná věta *Při vjezdu vlaku do (na) ... musí být rozsvíceno červené světlo* představuje pak pro jednoznačné porozumění potenciální nebezpečí. Čtenář či posluchač si totiž mnohdy

neuvědomí existenci dvojznačnosti jazykového prostředku a interpretuje si jej v tom smyslu, který je pro něj nejvíce nasnadě, což vždy nemusí být ten pravý. (Štícha, 1980, s. 3)

František Štícha upozorňuje, že dvojznačnost, k níž dochází v důsledku nevyhraněnosti systému jazykových prostředků k vyjadřování protikladu děj — vlastnost z děje vyllynulá, neprojevuje se ovšem všude stejnou měrou. Prakticky ke dvojznačnosti nedochází při označování (relativně) trvalých stavů nebo situací přítomných v době sdělení, pro které je v gramatickém systému vyhrazena morfologická forma přítomného času. Spojení přítomného určitého tvaru slovesa býti s krátkou variantou trpného přičestí nedokonavé slovesné formy (*je chválen, bit*) je výlučným morfologickým prostředkem tvoření pasíva čili morfologickým prostředkem vyjádření pasívní perspektivy dějové predikace. To je systémový jazykový fakt, nikoli pouhá rozlišovací tendence (o níž jde v některých jiných případech). Poněkud složitější situace je u spojení přítomného určitého tvaru slovesa býti s krátkou variantou trpného přičestí slovesné formy dokonavé (*je pochválen, zabit*). Ani tu ovšem nedochází k podstatné významové dvojznačnosti. Obecná funkce tohoto jazykového prostředku je totiž jednoznačná: označovat aktuální nebo (relativně) trvalý stav, resp. vlastnost entity označené podmětem věty vyllynulou z příslušného děje, např. výraz *je unaven* označuje vlastnost vyllynulou z děje označeného slovesem unavit. Potíž je v tom, že „vyllynulé z děje“ je možno chápat buď pouze jako „z děje vyllynulé“, např. ve větě *Je vyhlášena pohotovost* (pohotovost vyllynula z vyhlášení), anebo lze též za jistých podmínek to, co vyllynulo z děje, chápat navíc jako vlastnost (*Karel je unaven*). V prvním případě jde o pasívní perfektum, nikoli o sponově adjektivní přísudek. (Štícha, 1980, s.3)

František Štícha se také všiml, že v českých mluvnicích byl do roku 1980 zastáván jiný názor na tuto věc. Soudilo se, že určitý přítomný tvar slovesa býti + krátká varianta trpného dokonavého přičestí je obecně sponově adjektivním přísudkem, aniž se zjišťoval rozdíl mezi případy typu *Je vyhlášena pohotovost* a *Karel je unaven*. Jazykovou hodnotu krátké varianty trpného dokonavého přičestí nelze ovšem obecně ztotožňovat s adjektivní funkcí. Věty jako *Batohy jsou již vyzvednuty z úschovny; Zavazadla jsou již přivezena z hotelu* ap. jsou typickými příklady označení dokonavého děje (perfekta). Srov. příklady z beletrie: *Nebyl to tyran a jeho úsměv naznačoval, že kapitánovi jsou pochybnosti odpuštěny; Nakonec se podařilo oheň zdolat — ale za jakou cenu! Kamna jsou vyvezena na dvůr ...* Tak jako nedochází ke dvojznačnosti v přítomnosti obou vidů, nedochází ke dvojznačnosti ani u nedokonavé formy trpného přičestí všech časů. Z toho plyne, že dvojznačnost je pouze u dokonavé formy neprítomných časů (minulého a budoucího). Dlouhých tvarů trpných přičestí nedokonavých

se užívá pravidelně v protikladu k tvarům krátkým k označování z děje vyplynulého osamostatněného adjektivního významu v hojně zastoupeném typu *Džbán je malovaný*. Konkurence krátké a dlouhé varianty n/t-ového tvaru reprezentuje v případech typu *Sklo je broušeno* — *Sklo je broušené* jazykovou opozici děj — (z děje vyplynulá) vlastnost. Nedokonavého tvaru se tu užívá místo dokonavého pro zdůraznění významu nabyté vlastnosti v protikladu k významu pouhé dokonalosti děje.

To znamená, že krátkými a dlouhými variantami n/t-ových tvarů se důsledně nerozlišuje označení děje od označení nabyté vlastnosti. Příčinu je možno vidět zejména v tom, že z děje vyplynulá vlastnost připisovaná dokonavou slovesnou formou entitě označené substantivem je veličina v některých rysech podstatně nestejnorodá. (Štícha, 1980, s.4)

František Štícha usuzuje, že krátkých tvarů dokonavých sloves se kromě označování děje (z pasívní perspektivy) užívá i pro označení nabyté vlastnosti, a to zvláště (nebo pouze) tehdy, kdy daná vlastnost je nazírána jako výsledek děje (ať už bezprostředně předcházejícího, např. *Chlapec je přikrčen*, či nikoli, např. *Zahrada je oplocena*). Dlouhých tvarů se užívá tam, kde je daná vlastnost nazírána jako vlastnost relativně osamostatněná, tj. izolovaná od své dějové báze, např. *Ráfek je naražený*, *Ubrus je umazaný*, *Slepice je oškubaná*, *Nápoje jsou vychlazené* aj., přestože jde o vlastnosti vyplynulé z děje agentního (*Slepice byla oškubána*, ...).

Z podaných důvodů je patrné, že se nelze ztotožnit s názory těch lingvistů, kteří považují za správné užívat dlouhých tvarů pouze v těch případech, kdy se vyjadřuje stav jako (relativně) trvalý znak bez ponětí děje, nebo též v sousedství tvarů adjektivních. (Štícha, 1980, s.5)

František Štícha shrnuje, že dlouhých adjektivních variant n/t-ových tvarů se užívá v přísudku věty k označení především takových z děje vyplynulých vlastností, které jsou konstituovány jako objektivní, vnitřní, inherentní vlastnosti daného objektu. V takových případech často nelze užít tvaru krátkého, a to zejména u sloves nedokonavých: *nábytek je leštěný*, *výrobky jsou odlévané*, *bankovky jsou značené*, *hala je krytá*, *koláče jsou cukrované*, *jablka jsou tříděná* atd. Je-li ovšem věta rozvíta nějakým prostředkovým určením, lze užít i varianty krátké, např. *Stěny jsou zdobeny ornamenty s rostlinnými motivy*. Jak patrně, nezáleží mnoho na tom, existuje nebo neexistuje „ponětí“ děje. Ve větě *Hala je krytá* je vztah k slovesnému ději zcela potlačen, kdežto ve větě *Nápoje jsou chlazené* „ponětí“ děje v jisté míře zůstává.

U dokonavých sloves je jen větší či menší tendence k užití tvaru dlouhého. Tendence k užití dlouhé varianty je též v případech, kdy n/t-ový tvar má platnost označení vlastnosti „okolnostní“, resp. „polohové“. Taková vlastnost není sice vnitřní kvalitou daného objektu, nicméně je přesto materializovaným důsledkem děje. (Štícha, 1980, s.5)

František Štícha (1980) zdůrazňuje, že adjektivní varianty se užívá pravidelně u takových n/t-ových tvarů, které se svým významem již značně vzdálily příslušnému motivujícímu slovesu, např. *Je roztěkaný, stísněný, přepjatý, otevřený (povahou), mazaný, zabeďněný*; anebo tam, kde daný tvar adjektivní nemá odpovídající tvar slovesný, např. *Byl celý ustrašený, ubřečený* aj. (neexistují slovesa *ustrašit, ubřečet*). Krátkých variant n/t-ových tvarů se užívá pro označení především takových z děje vplynulých vlastností, které jsou nazírány jako výsledek odpovídajícího děje, nikoli jako vlastnost v adekvátní míře osamostatněná: *Všechny lístky jsou vyprodány (úzus); Spojka je vložena mezi motor a převodovou skříň; Cesty vysypané plavým říčním pískem byly uhrabány, zameteny.*

K užívání krátké podoby n/t-ového tvaru fungujícího v přísudku věty jako adjektivum přispívají i některé „jazykové asociace“: protože dlouhé adjektivní tvary v případech jako *Vlajka je nesená vpředu, Žák byl pochválený* „znějí“ nespisovně (kromě toho, že jsou ve spisovné češtině v daném významu vskutku neústrojně), užívá se ve spisovných, zvláště psaných projevech často krátkého tvaru i tam, kde by bylo lze užít dlouhé podoby, např. *Její zřítelnice byly neobvykle zvětšeny.* (Štícha, 1980, s.6)

František Štícha vyděluje trojí funkci n/t-ových tvarů v současném českém jazyce:

1. Označovat probíhající proces v pasívní perspektivě;
2. Označovat dokonaný děj (*Je vyhlášena pohotovost; Zavazadla jsou přivezena* — jde o pasívní perfektum);
3. Označovat (z děje vplynulou) vlastnost.

Štícha (1980) tvrdí, že nedokonavými n/t-ovými tvary se ve spisovném českém jazyce označuje: Jednak probíhající proces (z pasívní perspektivy), a to jejich krátkými (jmennými) variantami (v přítomnosti: *je chválen*, v minulosti: *byl chválen*, v budoucnosti *bude chválen*); Jednak se jimi označuje z děje vplynulá vlastnost, a to jejich dlouhými variantami (v přítomnosti: *je malovaný*, v minulosti *byl malovaný*, v budoucnosti: *bude malovaný*). Adjektivní funkce je ovšem ztotožnitelná pouze s těmi nedokonavými n/t-ovými tvary, které jsou derivovány ze sloves označujících děje, jež nějak druhově charakterizují zasahovaný

objekt; např. *vajíčka jsou malovaná (a bílá)*, *pivo je točené (a lahvové ap.)*, nikoli však např. *náklad je zvedaný* aj. Dokonavými n/t-ovými tvary se ve spisovném českém jazyce označuje rovněž jednak probíhající proces, a to krátkými variantami, ovšem pouze v čase minulém a budoucím (*byl/bude pochválen*); v čase přítomném lze označit jen již proběhlý proces jako děj dokonáný (*je přinesen*). V pasívní konstrukci minulého času a času budoucího je na rozdíl od konstrukcí aktivních obsažen i význam plusquamperfekta a 2. času budoucího, známý např. z němčiny nebo angličtiny: konstrukcí *byl přinesen* lze označit jednak proces proběhlý v době, o níž se podává sdělení, anebo proces, který proběhl před onou dobou a v té době byl dokonán (*V šest hodin byl/bude přivezen nový náklad. V tu dobu byl/bude náklad již přivezen*). Dokonavými n/t-ovými tvary se označuje nabytá vlastnost, a to vlastnost, která není pouhým stavem dokonaného děje — tehdy je i oprávněné užití dlouhé, zřetelně adjektivní varianty. Necháme-li nyní stranou ty případy, kde n/t-ový tvar užívaný v přísudku věty se vyskytuje pouze v krátké podobě, jsa součástí (tzv. opisného) pasíva (*je/byl/bude přinesen*), lze pozorovat v podstatě čtyři druhy konkurence daných dvou variant. Nejběžnějším typem konkurence jsou ty případy výskytu obou variant daného slovesného tvaru v přísudku věty, kdy užitím jedné nebo druhé varianty nedochází ke změně významu ani k výraznějšímu přesunu k jednomu ze dvou pólů protikladu děj — vlastnost. Užitím dlouhé varianty se podtrhuje v takových případech relativní osamostatnění z děje vyplynulé vlastnosti, zatímco krátká varianta se více váže na její dějový původ. (Štícha, 1980, s.6)

František Štícha ukazuje, že existence dvou variant n/t-ového tvaru se někdy využívá k odlišení vlastnosti vyplynulé z děje samovolného od vlastnosti vyplynulé z děje agentního: *Byla sevřena v jeho objetí — Jeho hrdlo bylo příliš sevřené; Protivník je zlomen — Větev je zlomená; Smlouva je uzavřena — Rána je zavřená; Cukr je rozpuštěný — Schůze je rozpuštěna; Provazy jsou silně utaženy — Uzel je utažený*; krátkého tvaru lze někdy užít jen na označení procesu, zatímco dlouhou variantou označujeme vlastnost: *Některá z trysek musí být povolená nebo vyšroubovaná — Tryska musí být povolena* (zde jde i o různý význam modálního slovesa: pravděpodobnost nebo nutnost). Tím se již dostáváme k třetímu typu konkurence (Štícha, 1980, s.7), jíž je protiklad děje a vlastnosti odrážející se v jazykovém systému jako protiklad funkce adjektivní a funkce slovesné; vlastnost přitom může být i důsledek děje agentního: *Byla podrážděná* (Dufek) — *Bývala vždycky nepochopitelně podrážděna, když na ni promluvil* (Řezáč); *Viděl jsem, jak jsou ti slabší zděšení* (Hrabal) — *Rozsypaly se klávesnice, že jak já, tak těch pět tisíc diváků jsme byli zděšení* (Hrabal). Posledním typem konkurence je významové rozlišení: *Okno bylo otevřené / otevřeno — Jednání bylo otevřené (čestné); Vězeň je spoután — Domácnost, která stojí na dluzích, je jakoby spoutaná; Odsouzenec je obrácen*

do sebe — Židle byly obrácené vzhůru nohama (Hrabal); Je tím velmi zaujat — Je zaujatý; Jeho hlas je vyrovnaný — Pod přístřeškem bylo vyrovnáno do hranic dříví na topení (Dufek); Je připraven na všechno — Oběd je již připraven / připravený.

2.2.1 Závěr

Přínos práce Františka Štíchy:

1. Považuje konkurenci krátkých a dlouhých variant participiálních tvarů v přísudku za specifický dílčí jev konkurence krátkých a dlouhých adjektivních tvarů vůbec.
2. Ukazuje na to, že tvary typu *nesen, přikryt* (tzv. trpných přičestí) nabyly dvojí funkce, a to tím, že se jednak staly součástí systému slovesných tvarů a tvarů pasívních, kromě toho potenciálně podržely jako typ svou původní povahu adjektivní. Ve funkci adjektivní především vystupují jejich podoby dlouhé (složené), tj. *nesený, přikrytý*.
3. Upozorňuje na to, že v jazykovědných publikacích majících charakter kodifikačních příruček (z roku 1980 a dříve) většinou dlouhé tvary typu *zavřený, přikrytý* nepovažovány za správné.
4. Vůbec se nezabývá konstrukcemi s *mít*.
5. Zkoumá dvojznačnost, ke které dochází v důsledku nevyhraněnosti systému jazykových prostředků k vyjadřování protikladu děj — vlastnost z děje vyplynulá.
6. Podotýká, že obecná funkce spojení přítomního určitého tvaru slovesa býti s krátkou variantou trpného přičestí slovesné formy dokonavé je označovat aktuální nebo trvalý stav (vlastnost) entity, vyplynulý z příslušného děje (výraz *je unaven* označuje vlastnost vyplynulou z děje označeného slovesem *unavit*). Vidí potíž v tom, že „vyplynulé z děje“ je možno chápat buď pouze jako „z děje vyplynulé“, např. ve větě *Je vyhlášena pohotovost* (pohotovost vyplynula z vyhlášení), anebo lze též za jistých podmínek to, co vyplynulo z děje, chápat navíc jako vlastnost (*Karel je unaven*).

7. Vyděluje trojí funkci n/t-ových tvarů v současném českém jazyce, a to:
 - a. Označení probíhajícího procesu v pasívním perspektivě;
 - b. Označení dokonaného děje;
 - c. Označení vlastnosti z děje vyplynulé.
8. Tvrdí, že nedokonavými n/t-ovými tvary se ve spisovném českém jazyce označuje: Jednak probíhající proces (z pasívní perspektivy), a to jejich krátkými (jmennými) variantami (v přítomnosti: *je chválen*, v minulosti: *byl pochválen*, v budoucnosti: *bude chválen*); Jednak se jimi označuje z děje vyplynulá vlastnost, a to jejich dlouhými variantami (v přítomnosti: *je malovaný*, v minulosti: *byl malovaný*, v budoucnosti: *bude malovaný*).
9. Tvrdí, že dokonavými n/t-ovými tvary se ve spisovném českém jazyce označuje: Jednak probíhající proces, a to krátkými variantami, ovšem pouze v čase minulém a budoucím (*byl/bude pochválen*), v čase přítomném lze označit jen již proběhlý proces jako děj dokonaný (*je přinesen*); Jednak nabytá vlastnost, a to vlastnost, která není pouhým stavem dokonaného děje — tehdy je i oprávněné užití dlouhé, zřetelně adjektivní varianty.
10. Ukazuje, že existence dvou variant n/t-ového tvaru se někdy využívá k odlišení vlastnosti vyplynulé z děje samovolného od vlastnosti vyplynulé z děje agentního: *Jeho hrdlo bylo příliš sevřené — Byla sevřena v jeho objetí*.
11. Ukazuje, že krátkého tvaru lze někdy užít jen na označení procesu, zatímco dlouhou variantou označujeme vlastnost: *Některá z trysek musí být povolena nebo vyšroubovaná — Tryska musí být povolena* (Na základě jazykové praxe v roce 1980).
12. Ukazuje, že protiklad děje a vlastnosti můžeme chápat jako protiklad funkce adjektivní a funkce slovesné: *Byla podrážděná — Bývala vždycky nepochopitelně podrážděna* (Na základě jazykové praxe v roce 1980).
13. Ukazuje, že rozdíl mezi dlouhými a krátkými tvary může spočívat ve významovém rozlišení: *Vězeň je spoután — Domácnost, která stojí na dluzích, je jakoby spoutaná* (Na základě jazykové praxe v roce 1980).

2.3 Mira Načeva-Marvanová (2010)

Mira Načeva-Marvanová ve své velké a velmi užitečné práci *Perfektum v současné češtině* považuje českou konstrukci mít + PPP (participium perfecti passivi), známou podle typů *mám už dopsáno, mám tu knihu přečtenu*, za jednu z nejdynamičtějších složek současného českého jazyka. (Načeva-Marvanová, 2010, s.14)

Zajímavost této práce je v tom, že se autorka zabývá jenom konstrukcemi se slovesem *mít* a krátkými tvary pasivních participií. K odůvodnění takového zaměření výzkumu můžeme odkazovat na článek *Slovesné časy typu perfektního v hovorové češtině*, který napsal Vilém Mathesius v roce 1925. Mathesius tvrdí, že plusquamperfektum (perfektní tvar) tvoří pomocí slovesa *míti* (*mít*) a příčestí minulého trpného (Mathesius, 1925, s.1). Z toho můžeme usuzovat, že v některých chápáních se perfektním tvarem označuje pouze konstrukce se slovesem *mít*.

2.3.1 Závěr

Přínos práce Miry Načevy-Marvanové spočívá v tom, že:

1. Zabývá se jenom konstrukcemi s *mít*.
2. Zabývá se jenom krátkými tvary pasivních participií.
3. Vychází z teorie o tom, že perfektním tvarem je jenom konstrukce se slovesem *mít*.
4. Stejně jako Vilém Mathesius vychází z předpokladu, že konstrukce typu *mám dopsáno* je slovesná konstrukce, která má význam slovesného času vyjadřujícího v minulosti skončený děj zasahující svými výsledky do přítomnosti.

2.4 Markus Giger (2021, 2022)

Tématem participií a predikativ se podrobně zabývá také Markus Giger ve svém pojednání *Participia a predikativa* (2021). Konstatuje, že pod pojmem participium (tradičně česky

příčestí) se rozumějí pravidelné deverbální deriváty, které zachovávají význam slovesa, ale mohou vystupovat v atributivní pozici, a proto mají adjektivní flexi (tzn. vykazují gramatické kategorie adjektiva pád, rod (jmenný) a číslo (jmenné)). Některé mají v češtině vedle složených i jmenné tvary. Z verbálních kategorií nevykazují osobu, rozlišují ovšem vid, s ním spojený relativní čas (předčasnost, současnost) a jsou samy základním prostředkem pro vyjadřování kategorie slovesného rodu. Podle práce Giger (2021, s.333), této definici odpovídají následující tvary:

1. Participium (příčestí) přítomné činné – *dělající*
2. Participium (příčestí) minulé činné na –(v)ší – *udělavší*
3. Participium (příčestí) minulé činné na -lý – *přišlý, zežloutlý*
4. Participium (příčestí) trpné (tradičně «minulé») – *dělán, dělaný, udělán, udělaný*

Atributivně vyjadřované predikace lze obvykle parafrázovat vedlejší větou vztahnou:

1. *Pracující soused – soused, který pracuje*
2. *Odstoupivší ministr – ministr, který odstoupil*
3. *Lidé přišli z města – lidé, kteří přišli z města*
4. *Upečený koláč – koláč, který je upečený (byl upečen)*

Participia jsou tedy prostředky kondenzace (nominalizace) predikace.

Giger uvádí obecnou teorii, stanovuje, že v české bohemistice se jako příčestí tradičně označují tvary se sufixem -l vyskytující se v tvarech préterita a kondicionálu (*dělal, praskl* – příčestí minulé činné) a tvary se sufixy -n- a -t- se jmennými tvary (*dělán, udělán* – příčestí minulé trpné). Veškeré deverbální derivace se složenými tvary se tradičně uvádějí jako adjektiva.

Participium (příčestí) přítomné činné typu *dělající* se nazývá „zpřídavnělý přechodník přítomný“, participium (příčestí) minulé činné na –(v)ší typu *udělavší* „zpřídavnělý přechodník minulý“, participium (příčestí) minulé činné na -lý typu *přišlý, zežloutlý* „zpřídavnělé příčestí minulé činné“, participium (příčestí) trpné na -ný/-tý typu *dělaný, udělaný* „zpřídavnělé příčestí minulé trpné“. (Giger, 2021, s.334)

Giger tvrdí, že u participia trpného typu *udělán, udělaný* jsou funkce jmenných a složených tvarů částečně shodné, totiž v objektovém a posesivním rezultativu, kde je jejich protiklad pouze stylistický (*Vchod byl otevřen/otevřený, Dopis mám napsán/napsaný*).

Giger také upozorňuje, že aplikace pojmu adjektivum na tvary typu *dělající, udělavší, příšlý, dělaný, udělaný* má ještě jednu nevýhodu: pokud jsou tvary *dělající/udělaný* adjektiva, nelze dost dobře dále uvažovat o jejich adjektivizaci. Přitom je jasné, že mezi deverbálními tvary na -cí, -ný/tý a -lý jsou velké rozdíly vzhledem k sémantické a funkční souvislosti s motivujícím slovesem: u mnoha takových tvarů lze pozorovat ztrátu sémantické souvislosti se slovesem.

Markus Giger v uvedené práci *Participia a predikativa* (2021, s.335) klade důraz na to, že tradiční terminologie české bohemistiky liší od terminologie používané pro jiné jazyky. Ve filologických tradicích jiných jazyků existuje rozsáhlá literatura o adjektivizaci participií. V bohemistice zůstávají odpovídající úvahy obyčejně spíš kusé, protože všechny tvary deverbální se složenými koncovkami se považují za adjektiva.

Giger se dále věnuje těm druhům participií, která nejsou v centru naší pozornosti:

Podotýká, že oblibu v participiální syntaxi mělo zejména rané národní obrození, kde jeden participiální tvar – participium minulé činné na -vší – byl cíleně do češtiny zaveden podle vzoru církevní slovanštiny a ruštiny. Na druhé straně se zejména participium přítomné činné a participium trpné ve spisovné češtině vyvinuly organicky a staly se oblíbenými prostředky nominalizace predikace v psaných textech.

Markus Giger (2021, s. 335) se zmiňuje informaci o participiu (příčestí) přítomném činném, které se tvoří prakticky neomezeně, ode všech sloves nedokonavého vidu, která mají subjektové doplnění. Celková frekvence přítomného participia je vysoká, v korpusu SYN2013pub, který obsahuje víc než miliardu slov (tokenů), je více než 2,25 milionů dokladů na participium přítomné činné čili na zhruba 500 slov se vyskytuje jedno participium přítomné činné.

Dále Markus Giger (2021, s.338) připomíná participium (příčestí) minulé činné na -(v)ší. Produktivnost participia minulého na -(v)ší je sice z paradigmatického hlediska v rámci sloves dokonavého vidu prakticky neomezena, fakticky se ovšem tvoří běžně pouze od několika relativně omezených skupin sloves. Celková frekvence participia minulého činného na -(v)ší je velmi nízká: v korpusu SYN2013pub, který obsahuje více než miliardu slov (tokenů), je mírně přes 9000 dokladů na participium minulé činné na -(v)ší, čili na zhruba 120 000 slov se

vyskytuje jeden takový tvar. Participium minulé činné na -vší je v řadě případů v konkurenčním vztahu s participiem minulým činným na -lý. Někde se dostává také do konkurence s participiem trpným, pokud toto je tvořeno od intranzitivního slovesa: konkurují si například někdy tvary naběhnuvší (*naběhnuvší gólman hostů*) a naběhnutý (*výtečně naběhnutý obránce Severa*).

Tak Markus Giger (2021, s.342) přechází k výkladu o participiu (příčestí) minulém činném na -lý. Tvoří se jen omezeně od určitých sloves, zejména od sloves typu tisknout II. přítomní třídy (*prasklý, změkly*), dále od některých sloves typu nést a péci I. přítomní třídy (*oteklý, rozkvetlý, zarostlý*) a od některých dalších sloves (*vyhořelý, zemřelý, zmodralý*). V korpusu SYN2013pub je doloženo téměř 5 milionů adjektivních tvarů na -lý, tvořených od téměř 2700 různých lexémů.

Pak autor se zabývá tématem participia (příčestí) trpného, který analyzuju ve své práci. Je nejčastějším participiálním tvarem v češtině. Tvoří se od nedokonavých a dokonavých sloves a má jmenné i složené tvary. Vzhledem k tvoření od sloves nedokonavých i dokonavých může vyjádřit současnost stejně jako předčasnost a nemusí proto nutně být „minulé“, jak to chtěla tradiční terminologie. Podle charakteristických sufixů může být označeno i prostě jako n-/t-ové participium. Tvary participia trpného se běžně adjektivizují, případy jako *nečekaný* s významy: *nenadálý, náhlý, nepředvídaný, překvapující*. Tvary participia trpného mohou stát v atributivní i v predikativní pozici, v predikativní pozici vyjadřují jmenné tvary participia trpného dějové pasivum, jmenné i složené tvary mívají v predikativní pozici rezultativní význam a tvoří pak objektové, eventuálně subjektové a posesivní rezultativní konstrukce.

- *Na konferenci mluvili o projektu podporovaného zaměstnání* (atribut)
- *Podporovány budou zejména investiční projekty zaměřené na nákup nových technologií* (pasivum)
- *... nejezděte v autě s otevřenými okny* (atribut)
- *Hrad je tradičně otevřen i na Velikonoční pondělí* (rezultativum)
- *Škola byla otevřena přesně 3. září roku 1967 v 9 hodin* (pasivum)
- *Arcidiecézní muzeum je otevřené i o víkendu* (rezultativum)

(Giger, 2021, s.343)

Nelexikalizované participium trpné si zachovává – alespoň potenciálně – slovesné vazby. Vzhledem k jeho pasivnímu významu se přímé objekty nevyskytují. Mohou se vyskytovat:

Nepřímý objekt: *Podpora slíbená Brdům*

Subjekt děje: *Objem peněz roztočený reklamou*

Určení místa: *Vysvětlení změn pozorovaných na povrchu kosmických těles*

Určení času: *Letos použité peníze na opravy*

Adverbia: *Znovu využívaná kaple*

(Giger, 2021, s.344)

Jistou představu o frekvenci tvarů participia trpného může poskytnout pohled na jednotlivé tvary: poměr mezi tvary *podporován* a tvary *podporovaný* je v korpusu SYN2013pub 3 200:6 700, poměr mezi tvary *otevřen* a *otevřený* 83 000:115 000. Z toho se dá usoudit minimálně to, že složené tvary participia trpného tvary jmenné nejspíše kvantitativně převyšují, i když jsou slovesa, u nichž je více jmenných tvarů než složených, protože se používají převážně v dějovém pasivu (Giger, 2021, s.345)

Giger (2022, s.78) v úvodu své další práce *Rezultativa se jmenným a složeným tvarem n-/t-ového přičestí. Výsledky z ČNK po zavedení nového morfologického značkování* vymezuje pojetí rezultativa jako spojení sloves *být* a *mít* s n-/t-ovým přičestím (okrajově s přičestím l-ovým), která vyjadřují výsledný stav, vyplývající z předchozího děje. Tato rezultativa dělí do tří skupin. První skupinu tvoří subjektivní rezultativa, tzn. případy jako *Petr je zamilovaný*, *Jezero je vyschlé*. To znamená, že podmět rezultativní konstrukce odpovídá podmětu předchozího děje – *Petr se zamiloval*, *Jezero vyschlo*. Druhou skupinu tvoří objektivní rezultativa – případy jako *Dopis je napsaný*, tzn. že podmět rezultativní konstrukce odpovídá předmětu předchozího děje, např. *Dopis někdo napsal*. A třetí skupinu tvoří posesivní rezultativa, to jsou případy jako *Dopis už mám napsaný*, *Oběd máš připravený*, tzn. že výsledný stav je pomocí slovesa *mít* připsán dalšímu účastníkovi situace, který může, ale nemusí být vyjádřen jako podmět předchozího děje, srov. *Dopis jsem si už napsal*, *Oběd jsem ti připravil*.

Funkce jmenných a složených tvarů n-/t-ového přičestí jsou různé pro subjektivní, objektivní a posesivní rezultativa. U všech rezultativ má konkurence mezi jmennými a adjektivními tvary n-/t-ových přičestí stylistické funkce. Výpovědi obsahující jmenné tvary

(*Petr je zamilován, Dveře jsou zamčeny, Knihu má přečtenu*) patří do vyššího, někdy až knižního stylu. Naopak výpovědi obsahující složené tvary (*Petr je zamilovaný, Dveře jsou zamčené, Knihu má přečtenou*) patří do méně formálního a mluveného stylu.

Kromě stylové funkce má u objektových rezultatív však tato konkurence navíc i sémantickou funkci. Tyto konstrukce odlišuje od dějového participiálního pasiva, které ve spisovné češtině má pouze jmenné tvary. Srov. Štícha, 1980, s. 5: Výpověď *Před vloupáním byl zámek poškozen* můžeme interpretovat buď jako dějové pasivum, nebo jako rezultatívum. Naproti tomu výpověď *Před vloupáním byl zámek poškozený* lze interpretovat pouze jako rezultatívum. Giger (2020, s.81) uvádí, že tato opozice je důležitá převážně v minulém a budoucím čase, kde si oba významy u spojení být + n-/t-ové přičestí dokonavého tranzitivního slovesa volně konkurují. Giger se shoduje se závěry Františka Štíchy, že v přítomném čase má toto spojení obvykle význam objektového rezultatíva; dějově pasivní význam se však může uplatnit v tom případě, kde nejde o aktuální přítomný čas: *Při každém lékařském vyšetření je pacientovi změřen krevní tlak* (Štícha, 1984, s. 105). V případě n-/t-ových přičestí odvozených od nedokonavých sloves – s výjimkou spojení *je/mám vařeno, pečeno, placeno* – vyjadřuje jmenný tvar dějové pasivum, zatímco adjektivní tvar vyjadřuje vlastnost, příslušnost k určitému druhu, nikoliv výsledný stav: *Nápoje jsou chlazený* (,chladí se‘, děj) – *Nápoje jsou chlazené* (vlastnost) (Štícha, 1980, s. 1). Ve spojeních se slovesem mít může jmenný tvar při pozici přičestí před substantivem odlišit posesivní rezultatívum od spojení *mít* + objekt s přičestím ve funkci přívlastku: *Měl připraven projev* – *Měl připravený projev*.

Korpus SYN2020 obsahuje 421 000 tvarů n-/t-ového přičestí se jmennými koncovkami a 1 039 000 tvarů n-/t-ového přičestí se složenými tvary. Tento poměr ve prospěch tvarů s adjektivními koncovkami není překvapivý, lze ho čekat jak vzhledem k rozmanitějším syntaktickým funkcím přičestí se složenými tvary, tak i k jeho stylistické bezpříznakovosti.

Vztah mezi dějovým a rezultatívním významem spojení *být* + n-/t-ové přičestí se jmenným tvarem by se musel zkoumat ručně, protože v zásadě je – alespoň u sloves dokonavého vidu – možné obojí. (Giger, 2022, s.82)

Giger dospěl k závěru, že používání nového atributu pro identifikaci n-/t-ového přičestí v korpusu SYN2020 ukazuje, že většina posesivních rezultatív v dnešní psané češtině se tvoří se složeným tvarem tohoto přičestí (typ *zkoušku má udělanou*). Počty dokladů mohou být i násobně vyšší než počty dokladů s tvarem jmenným. V beletristice se daná skutečnost odráží výrazněji než v knižnější oborové literatuře, ale méně než v publicistice. V těchto ohledech mají starší výzkumy českých rezultatív technicky podmíněnou mezeru, alespoň pokud se

opírají o ČNK. Giger však podotýká, že u subjektivních a objektivních rezultatív by bylo i s novou značkou nutné konkordance projít ručně, protože spojení se slovesem být s významem dějového pasiva nelze identifikovat a od rezultatíva odlišit automaticky, stejně tak nelze automaticky rozlišit ani atributivní a predikativní pozici u n-/t-ového příčestí se složenou koncovkou. Zároveň si jmenný tvar středního rodu singuláru uchovává svou niku, dominuje u bezsubjektivních objektivních rezultatív (typ *Tam je zavřeno*) a u bezobjektivních posesivních rezultatív (typ *Tam mají zavřeno*), včetně těch, která mají závislou vedlejší větu nebo vazbu s infinitivem. Složený tvar se v těchto případech zatím příliš neprosazuje. V tomto smyslu, jak stanovuje Giger, nová morfologická značka dovoluje rezultatíva se jmenným a složeným tvarem n-/t-ového příčestí poprvé srovnat. Může také v dalším výzkumu pomoci lépe sledovat vývoj dějového pasiva, např. odpovědět na otázku, zda i zde se složené tvary šíří na úkor jmenných. Nový tag funguje zatím pouze v korpusu SYN2020. Tím je jeho využívání pro účely takového výzkumu limitováno – korpus má omezený rozsah a odráží pouze nejnovější etapu vývoje psané češtiny.

2.4.1 Závěr

Přínos práce Markuse Gigera spočívá v tom, že:

1. Ukazuje všechny tvary participií:
 - a. Participium (příčestí) přítomné činné – *dělající*
 - b. Participium (příčestí) minulé činné na –(v)ší – *udělavší*
 - c. Participium (příčestí) minulé činné na -lý – *přišlý, zežloutlý*
 - d. Participium (příčestí) trpné (tradičně «minulé») – *dělán, dělány, udělán, udělaný* (v krátké i dlouhé formě, tedy typ, kterým se zabývám ve své práci).
2. Tvrdí, že u participia trpného typu *udělán, udělaný* jsou funkce jmenných a složených tvarů částečně shodné, totiž v objektivním a posesivním resultatívu, kde je jejich protiklad pouze stylistický (*Vchod byl otevřen/otevřený, Dopis mám napsán/napsaný*).
3. Nezabývá se už jazykovým vývojem a jazykovou normou, autor chce především předložit krátký ale úplný přehled studovaného tématu.

4. Klade důraz na to, že trpné participium může mít ve větě trojí význam, a to 1. pasivum (*Škola byla otevřena přesně 3. září roku 1967 v 9 hodin*), 2. rezultativum (*Hrad je tradičně otevřen i na Velikonoční pondělí*) anebo 3. atribut (*... nejezděte v autě s otevřenými okny*), v čemž se shoduje s poznatky Štíchovémi.
5. Věnuje pozornost vzniku nové značky v korpusu SYN2020, která zjednodušuje korpusový výzkum pasivních participií a podotýká, že i přesto by měla být část výzkumu analyzována ručně.
6. Upozorňuje, že nelexikalizované participium trpné si zachovává slovesné vazby. Vzhledem k jeho pasivnímu významu se přímé objekty nevyskytují. Mohou se vyskytovat:
 - a. Nepřímý objekt: *Podpora slíbená Brdům*
 - b. Subjekt děje: *Objem peněz roztočený reklamou*
 - c. Určení místa: *Vysvětlení změn pozorovaných na povrchu kosmických těles*
 - d. Určení času: *Letos použité peníze na opravy*
 - e. Adverbia: *Znovu využívaná kaple*
7. Usuzuje (na základě analýzy korpusu SYN2013pub), že složené tvary participia trpného kvantitativně převyšují tvary jmenné.
8. Vymezuje pojetí rezultativa jako spojení sloves *být (mít)* s n-/t-ovým přičestím, které vyjadřuje výsledný stav, vyplývající z předchozího děje. Tato rezultativa dělí do tří skupin:
 - a. Subjektová rezultativa – *Petr je zamilovaný*. Podmět rezultativní konstrukce odpovídá podmětu předchozího děje – *Petr se zamiloval*.
 - b. Objektová rezultativa – *Dopis je napsaný*. Podmět rezultativní konstrukce odpovídá předmětu předchozího děje – *Dopis někdo napsal*.
 - c. Posesivní rezultativa – *Dopis už mám napsaný*. Výsledný stav je pomocí slovesa *mít* připsán dalšímu účastníkovi situace, který může, ale nemusí být vyjádřen jako podmět předchozího děje – *Dopis jsem si už napsal*.
9. Upozorňuje, že výpovědi obsahující jmenné tvary patří do vyššího, někdy až knižního stylu, výpovědi obsahující složené tvary patří do méně formálního a mluveného stylu.

Tohle je stylistická funkce, kterou má konkurence mezi jmennými a adjektivními tvary n-/t-ových, může být u všech typů rezultatív.

10. Kromě stylové funkce má u objektových rezultatív konkurence navíc i sémantickou funkci. Výpověď *Před vloupáním byl zámek poškozen* můžeme interpretovat buď jako dějové pasivum, nebo jako rezultatívum. Naproti tomu výpověď *Před vloupáním byl zámek poškozený* lze interpretovat pouze jako rezultatívum.
11. Podotýká, že v případě n-/t-ových příčestí odvozených od nedokonavých sloves jmenný tvar vyjadřuje dějové pasivum, zatímco adjektivní tvar vyjadřuje vlastnost, nikoliv výsledný stav: *Nápoje jsou chlazený* (,chladí se', děj) – *Nápoje jsou chlazené* (vlastnost).
12. Upozorňuje, že u subjektových a objektových rezultatív by bylo nutné i s novou značkou v korpusu SYN2020 konkordance projít ručně, protože spojení se slovesem *být* s významem dějového pasiva nelze identifikovat a odlišit od rezultatíva automaticky.

2.5 Korpus SYN2020

Důležitě také připomenout informaci o korpusu SYN2020.

Korpus SYN2020 je zatím poslední a nejnovější synchronní, reprezentativní a referenční korpus současné psané češtiny. Obsahuje 100 milionů textových slov, tedy včetně interpunkce (tokenů). Navazuje na předchozí korpusy řady SYN (SYN2000, SYN2005, SYN2010 a SYN2015), vydávané v pětiletých intervalech, a pokrývá spolu s nimi časové období od roku 1989. Každý z korpusů řady SYN zachycuje především jazyk posledních pěti let, která předcházela jeho zveřejnění; SYN2020 je tak zaměřen na období 2015–2019. Žádný z textů v SYN2020 nebyl použit v jiném korpusu této řady (korpusy jsou vzájemně disjunktní). Korpus SYN2020 je lemmatizovaný a morfologicky tagovaný, stejně jako korpus SYN2015 obsahuje i syntaktické značkování, ve srovnání s ostatními korpusy však v anotaci přináší celou řadu změn.

Z hlediska reprezentativnosti je složení textů v korpusu SYN2020 arbitrární: tři hlavní textové makrotypy – beletrie (FIC), oborová literatura (NFC) a publicistika (NMG) – jsou zastoupeny stejným dílem (tj. vždy jednou třetinou). Platí přitom, že pojetí psanosti bylo

počínaje korpusem SYN2015 zúženo pouze na jazyk tištěný a veřejně publikovaný; ani korpus SYN2020 tedy neobsahuje např. nápisy ve veřejném prostoru, soukromé dopisy, plakáty nebo další tzv. efemera a nejsou do něj zahrnuty ani texty publikované pouze na internetu (pro ty existují speciální korpusy internetové češtiny, např. NET či ONLINE).

Morfologická značka (tag) má počínaje korpusem SYN2020 15 pozic (místo dřívějších 16 pozic). Značení slovesného vidu se přesouvá ze zrušené 16. pozice na původně neobsazenou 13. pozici, jinak je struktura tagu totožná s dosavadními korpusy řady SYN.

Morfologické značky jsou součástí výsledku (výstupem) morfologické analýzy, která pracuje s izolovanými slovními tvary (bez ohledu na jejich kontext). Druhou částí výsledku je lemma, které identifikuje příslušnou abstraktní lexikální jednotku, někdy i včetně jejího významu, ve smyslu jednoznačné identifikace slovníkového hesla. V opačném směru, tj. pro syntézu slovních tvarů, je značka spolu s lemmatem vstupem pro proceduru tvorby (opět izolovaného) slovního tvaru. Morfologická analýza je obecně nejednoznačná; slovní tvary, brány izolovaně a bez ohledu na kontext, pochopitelně nemohou být v mnoha případech jednoznačně určeny, a to jak z hlediska lemmatu, tak z hlediska morfologické značky. (Hajič, Cvrček, 2021, s.1)

K samotným změnám ve značení dochází na třech pozicích v tagu. Na 1. pozici (slovní druh) se nově rozlišují hodnoty F (cizí slovo), B (zkratka) a S (segment). Zároveň bylo přehodnoceno slovnědruhové zařazení některých slov a tvarů (především v oblasti číslovek, predikativ a jmenných tvarů adjektiv). Na 2. pozici (detailní určení slovního druhu) byly v souvislosti s novými slovními druhy zavedeny nové značky, a naopak jiné byly zrušeny. Komplexně bylo upraveno členění číslovek a také vznikla značka 0 pro identifikaci nekoncové interpunkce.

Spolehlivost automatické lemmatizace a automatického značkování korpusu SYN2020 je znatelně vyšší než u předcházejících korpusů řady SYN. (SYN2020: reprezentativní korpus psané češtiny [online])

Nová slovesná značka korpusu SYN2020 (verbtag) obsahuje morfologické informace o celém slovesném tvaru nezávisle na tom, zda se jedná o tvar složený (*viděl jsem*), nebo jednoduchý (*vidím*). Ve verbtagu se jednak odlišuje pomocné sloveso od plnovýznamového, jednak jsou u každého plnovýznamového tvaru slovesa dále uvedeny kategorie způsobu, slovesného rodu, osoby, čísla a času (platné pro celý slovesný tvar). Slovesná značka je uvedena u každého tokenu v korpusu, hodnoty nabývá ale jen u sloves.

Jedna ze specifických značek „verbtage“ (na třetí pozici) – značka p, která označuje právě n-/t-ové přičestí se složeným tvarem, s pomocí této značky je možné provést analýzu, kterou se budeme zabývat v analytické části mé práce.

2.6 Závěr pro teoretickou část

Z prostudované literatury můžeme usoudit, že téma krátkých /dlouhých tvarů z participií má poměrně dlouhý vývoj.

Ve své práci zkoumám spojení *Útrata je/byla/ bude zaplacená – zaplacená* a *Útratu měl/ má/ bude mít zaplacenou – zaplacenou*, tzn. krátké a dlouhé tvary pasivních participií.

Vilém Mathesius vychází z teorie o tom, že perfektním tvarem je jenom konstrukce se slovesem *mít*, na to navazuje ve své práci Mira Načeva-Marvanová, která zkoumá českou konstrukci *mít* s pasivním perfektním participiem. Naopak František Štícha se konstrukcemi se slovesem *mít* vůbec nezabývá.

Karel Hausenblas a František Štícha považují za spisovný jenom krátký tvar pasivních participií. Karel Hausenblas jako první označuje konstrukce, které obsahují složené slovesné tvary tvořené z trpného (n/t-ového) přičestí sloves dokonavých a z pomocných tvarů slovesa *být* nebo *mít* za novou kategorii a pojmenovává ji *kategorie výsledného stavu*.

František Štícha zkoumá dvojznačnost, ke které dochází v důsledku nevyhraněnosti systému jazykových prostředků k vyjadřování protikladu děj — vlastnost z děje vyplynulá. Vyděluje trojí funkci n/t-ových tvarů v současném českém jazyce, a to označení probíhajícího procesu v pasivním perspektivě, označení dokonaného děje a označení vlastnosti z děje vyplynulé.

František Štícha dochází k závěru, že nedokonavými n/t-ovými tvary se ve spisovném českém jazyce označuje probíhající proces (krátkými variantami) i vlastnost (dlouhými variantami). Dokonavými n/t-ovými tvary se označuje probíhající proces, a to krátkými variantami (pouze v čase minulém a budoucím, v čase přítomném lze označit jen již proběhlý proces jako děj dokonaný), i vlastnost, která není pouhým stavem dokonaného děje — tedy je i oprávněné užití dlouhé varianty.

Markus Giger zavádí ve svých článcích důležitou terminologii týkající se trojího významu trpných participií ve větě: pasivum, rezultativum a atribut. Tím navazuje na Karla

Hausenblase, který používá termín „*výsledný stav*“ pro rezultativum. Vymezuje pojetí rezultativa jako spojení sloves být a mít s n-/t-ovým přičestím, které vyjadřuje výsledný stav, vyplývající z předchozího děje, a dělí rezultativa do tří skupin: subjektová, objektová a posesivní rezultativa. Podle Gigerera je pro důkladné poznání uvedené problematiky třeba podrobit vztah mezi dějovým a rezultativním významem spojení být + n-/t-ové přičestí se jmenným tvarem ruční analýze. A právě na analýzu těchto korpusových dat bude zaměřena analytická část mé bakalářské práce.

3 Analytická část

3.1 Metody zpracování dat

Cílem mojí bakalářské práce je provedení výzkumu konkurence mezi krátkými a dlouhými tvary pasivních participií v současné češtině. Základem tohoto výzkumu je analýza dat získaných z psaného korpusu současné češtiny SYN2020.

Jak uvádí Giger ve své práci *Rezultativa se jmenným a složeným tvarem n-/t-ového přičestí. Výsledky z ČNK po zavedení nového morfologického značkování* (2022, s.79), veškeré popisy českých rezultatív, které se opíraly o materiál z Českého národního korpusu (ČNK), byly až do vzniku SYN2020 omezené tím, že deverbální deriváty jako *dělající, udělavší, příšlý, dělaný, udělaný* byly značeny jako adjektiva. To vedlo k tomu, že popisy českých rezultativních konstrukcí s n-/t-ovými tvary byly do té doby asymetrické v tom smyslu, že doklady se jmennými tvary (*Petr je zamilován, Dopis mám napsán*) bylo možné hledat cíleně, avšak doklady s tvary složenými pouze lexikalizovaně, ale nikoliv soustavně.

Od korpusu SYN2020 byla zavedena značka, která specificky označuje n-/t-ové přičestí se složeným tvarem: je to jedna ze specifických značek zvaných „verbtage“, a to na jejich třetí pozici se značkou **p**. Giger (2022) cituje Cvrčka (2020), když píše o tom, že atribut verbtage obsahuje informaci o celém slovesném tvaru, ať už jde o tvar složený, nebo jednoduchý. Má vždy šest pozic: typ slovesa, typ slovesného tvaru, slovesný rod, osoba, číslo a čas. Pro nás je důležité hlavně určení deverbativních adjektiv odvozených od trpného participia (p) (*připravený, zabítý*). Cvrček konstatuje, že původně s nimi chtěl zacházet stejně jako s trpnými přičestími, ale nakonec od toho musel upustit. Je to informace o tom, že adjektivum bylo utvořeno od trpného přičestí. (Cvrček 2020, zvýraznění – MG). Jako „adjektivum odvozené od trpného participia“ se zde označuje n-/t-ové přičestí se složenou koncovkou.

V tomto korpusu je tedy poprvé možné cíleně vyhledat n-/t-ová přičestí se složenou koncovkou a tím např. i popsat jejich funkce v rezultativních konstrukcích.

Výzkum konkurence mezi krátkými a dlouhými tvary pasivních participií začneme základním průzkumem materiálu v korpusu SYN2020. Zjistíme, kolik krátkých a kolik dlouhých tvarů se vyskytuje ve všech třech základních textových skupinách, jmenovitě v oborové literatuře, publicistice a beletrii. Poté se zaměříme na průzkum nejfrekventovanějších

tvary krátkých i dlouhých pasivních participií. Budeme přitom brát ohled na jejich výskyt zejména v konstrukcích následujících typů:

- 1) byl /je /bude ... otevřen/ otevřený (otevřenej)
- 2) bylo /je /bude ... otevřeno
- 3) má/ měl/ bude mít ... uklizen/ uklizený
- 4) má/ měl/ bude mít ... uklizeno

3.2 Formulace hypotézy

- a) Obecná hypotéza: Krátké a dlouhé tvary participií si konkurují.
- b) Užší formulace hypotézy: Krátké tvary participií ve zkoumaných konstrukcích se častěji podílejí na tom, že výpověď má význam dějový, kdežto dlouhé tvary se podílejí na konstrukcích, které mají častěji význam rezultativní (viz Giger, 2022, s. 80). K ověření naší hypotézy provedeme průzkum vztahu mezi dějovým a rezultativním významem spojení být + n-/t-ové přičestí se jmenným tvarem.

3.3 Popis procesu sběru dat a jaká data byla získána

Všechna dlouhá pasivní participia v SYN2020 jsme získali pomocí dotazu: [verbtage=".*p.*"].

Podíl v jednotlivých textových skupinách přináší Tabulka 1:

Textová skupina	Počet výskytů	Procentuální podíl z celku
Oborová literatura	421 973	40,6 %
Publicistika	313 277	30,1 %
Beletrie	303 875	29,2 %

Tabulka 1

Dotazem jsme získali celkem 1 039 125 výskytů. Z celkového počtu výskytů tvoří oborová literatura 40,6 %, publicistika 30,1 %, beletrie 29,2 %. Z toho můžeme usoudit, že největší počet dlouhých pasivních participií je v oborové literatuře, nejmenší počet je v beletrii.

Všechna krátká pasivní participia v SYN2020 jsme získali pomocí dotazu: [tag="Vs.*"].

Podíl v jednotlivých textových skupinách přináší Tabulka 2:

Textová skupina	Počet výskytů	Procentuální podíl z celku
Oborová literatura	246 335	58,4 %
Publicistika	113 719	27 %
Beletrie	61 551	14,6 %

Tabulka 2

Dotazem jsme získali celkem 421 605 výskytů. Z celkového počtu výskytů tvoří oborová literatura 58,4 %, publicistika 27 %, beletrie 14,6 %. Z toho můžeme usoudit, že největší počet krátkých pasivních participií je v oborové literatuře, nejmenší počet je v beletrii.

3.4 Konkurence mezi krátkými a dlouhými tvary pasivních participií

Jak vyplývá z údajů v tabulce 1 a v tabulce 2, v psaném korpusu z řady ČNK SYN2020 převládají dlouhá pasivní participia (1 039 125 výskytů), menší počet pak mají jmenné (krátké) tvary (421 605 výskytů). Oba tvary mají skoro stejný podíl mezi různými textovými skupinami: většina případů jsou z oborové literatury, nejmenší počet případů má beletrie, publicistika má průměrný počet případů. V konkrétním srovnání můžeme pozorovat situace, kde oborová literatura je populárnějším žánrem u jmenných tvarů (dlouhé tvary – 40,6 % a krátké tvary – 58,4 %), v publicistice převládají dlouhé tvary (dlouhé tvary – 30,1 % a krátké tvary – 27 %), stejně jako v beletrii, kde také převládají zjevně dlouhé tvary (dlouhé tvary – 29,2 % a krátké tvary – 14,6 %).

Pro podrobnější výzkum konkurence mezi krátkými a dlouhými tvary pasivních participií provedeme další korpusové šetření.

S pomocí pokročilého dotazu [verbtage="*p.*"] jsme dohledali všechna dlouhá pasivní participia. Následně je můžeme rozdělit podle frekvence, a tím najít nejčastější případy (tabulka 3).

Dlouhý tvar participia podle frekvence [lemma]	Výskytů celkem	Procento z celkového počtu 1 039 125 výskytů všech dlouhých tvarů	Krátký tvar a jeho výskyt v korpusu [získaný z lemmatu příslušného slovesa s pomocí pokročilého dotazu [tag="Vs.*"]]	Výskytů celkem	Procentuální podíl na celkovém počtu tvarů slovesa	Krátký tvar je také mezi prvními deseti výskyty podle frekvence
<i>Otevřený</i>	16 056	1.55 %	<i>Otevřen</i>	2 693	0.64 %	Ne
<i>Spojený</i>	15 423	1.48 %	<i>Spojen</i>	3 827	0.91 %	Ano
<i>Oblíbený</i>	13 316	1.28 %	<i>Oblíben</i>	132	0.03 %	Ne
<i>Uvedený</i>	9 383	0.9 %	<i>Uveden</i>	4 604	1.09 %	Ano
<i>Připravený</i>	8 905	0.86 %	<i>Připraven</i>	7 948	1.89 %	Ano
<i>Zmíněný</i>	8 890	0.86 %	<i>Zmíněn</i>	690	0.16 %	Ne
<i>Určený</i>	7 518	0.72 %	<i>Určen</i>	5 635	1.34 %	Ano
<i>Vzdálený</i>	7 353	0.71 %	<i>Vzdálen</i>	622	0.15 %	Ne
<i>Příslušný</i>	6 890	0.66 %	Jmenný tvar se nevyskytuje v korpusu	-	-	Ne
<i>Spokojený</i>	6 630	0.64 %	Jmenný tvar nemůžeme dohledat s pomocí uvedeného pokročilého dotazu	-	-	Ne

Tabulka 3

S pomocí pokročilého dotazu [tag="Vs.*"] jsme dohledali všechna krátká pasivní participia. Následně je můžeme rozdělit podle frekvence (viz levý sloupec tabulky), a tím najít nejčastější případy (tabulka 4).

Krátký tvar participia podle frekvence [získaný z lemmatu příslušného slovesa]	Výskytů celkem	Procento z celkového počtu 421 605 výskytů všech krátkých tvarů	Dlouhý tvar a jeho výskyt v korpusu [lemma] dohledaný s pomocí pokročilého dotazu [verbtage="*.p.*"]	Výskytů celkem	Procentuální podíl na celkovém počtu tvarů	Dlouhý tvar je také mezi prvními deseti výskyty podle frekvence
<i>Připraven</i>	7 948	1.89 %	<i>Připravený</i>	8 905	0.86 %	Ano
<i>Řečen</i>	7 478	1.77 %	<i>Řečený</i>	470	0.05 %	Ne
<i>Určen</i>	5 635	1.34 %	<i>Určený</i>	7 518	0.72 %	Ano
<i>Považován</i>	4 680	1.11 %	<i>Považovaný</i>	652	0.06 %	Ne
<i>Uveden</i>	4 604	1.09 %	<i>Uvedený</i>	9 383	0.9 %	Ano
<i>Přesvědčen</i>	4 202	1 %	<i>Přesvědčený</i>	2 872	0.28 %	Ne
<i>Založen</i>	4 107	0.97 %	<i>Založený</i>	5 521	0.53 %	Ne
<i>Spojen</i>	3 827	0.91 %	<i>Spojený</i>	15 423	1.48 %	Ano
<i>Vybaven</i>	3 581	0.85 %	<i>Vybavený</i>	2 714	0.26 %	Ne
<i>Dán</i>	3 470	0.82 %	Dlouhý tvar nemůžeme dohledat s pomocí uvedeného pokročilého dotazu	-	-	Ne

Tabulka 4

Z těchto výsledků můžeme usoudit, že konkurence mezi krátkými a dlouhými tvary pasivních participií může existovat. Už mezi prvními deseti nejfrekventovanějšími případy z obojích tvarů jsou čtyři participia, která jsou populární v krátké i v dlouhé podobě (*spojený/spojen, uvedený/uveden, připravený/připraven, určený/určen*).

Podrobnější přehled konkurence mezi krátkými a dlouhými tvary pasivních participií nám může ukázat ještě jeden výzkum korpusových dat, konkrétně analýza konstrukcí se slovesy *být* a *mít*.

S pomocí pokročilého dotazu [lemma="být"][verbtage="*.p.*"] můžeme dohledat všechny výskyty slovesa *být* ve funkci spony ve spojení s dlouhým tvarem pasivních participií na 1. pozici napravo, získáme 67 231 výskytů. Většina je z beletrie – 28 512 (42.4 %), na

druhém místě je publicistika – 21 722 (32.3 %), z oborové literatury je nejmenší počet výskytnů – 16 997 (25.3 %). Nejfrekventovanější případy jsou v tabulce 5.

Výskyty slovesa <i>být</i> ve funkci spony ve spojení s dlouhým tvarem pasivních participiů podle frekvence	Výskytů celkem	Krátký tvar je také mezi prvními deseti výskyty. Pokročilý dotaz [lemma="být"][tag="Vs.*"].
<i>Být připravený</i>	2 116	Ano
<i>Být spokojený</i>	2 069	Ne
<i>Být přesvědčený</i>	1 871	Ano
<i>Být otevřený</i>	1 487	Ne
<i>Být unavený</i>	1 100	Ne
<i>Být určený</i>	766	Ano
<i>Být zavřený</i>	753	Ne
<i>Být oblíbený</i>	701	Ne
<i>Být spojený</i>	650	Ano
<i>Být překvapený</i>	512	Ne

Tabulka 5

Příklady k tabulce 5:

1. Musím **být připravený** zasáhnout, kdyby se věci zhoršily.
2. Rozhodně **byla spokojená** posledních pár let tady na téhle lodi, kde jí společnost dělal jenom Basalom a několik dalších robotů.
3. Vážně jsem **byla přesvědčená**, že to starý Synapo přijme.
4. Hlava spadla bezvládně nazad, oči **byly otevřené** a nevidoucí; krk byl zlomený.
5. Cestou téměř nepromluvili, jak **byli unavení**, a toužebně mysleli na snídani.
6. Dva poslední vozy **jsou určené** nemocným.
7. Měl by **být zavřený** spolu s ostatními.
8. To je **oblíbené** mezi navrátnějšími se zabijáky.

9. *Androidčín život je spojený s životem mé tety.*

10. *I přesto ale byla překvapená a měla radost, že její kamarádky tu vydržely tak dlouho.*

S pomocí pokročilého dotazu [lemma="být"][tag="Vs.*"] můžeme dohledat všechny výskyty slovesa *být* ve funkci spony ve spojení s krátkým tvarem pasivních participií na 1. pozici napravo, získáme 205 663 výskytů. Většina výskytů je z oborové literatury – 123 587 (60.1 %), na druhém místě je publicistika – 54 631 (26.6 %), z beletrie je nejmenší počet výskytů – 27 445 (13.3 %). Nejfrekventovanější případy jsou v tabulce 6.

Výskyty slovesa <i>být</i> ve funkci spony ve spojení s krátkým tvarem pasivních participií (od lemmatu) podle frekvence	Výskytů celkem	Dlouhý tvar je také mezi prvními deseti výskyty. Pokročilý dotaz [lemma="být"][verbtage="*.p.*"].
<i>Být připraven</i>	4 182	Ano
<i>Být určen</i>	4 078	Ano
<i>Být založen</i>	3 058	Ne
<i>Být přesvědčen</i>	2 975	Ano
<i>Být uveden</i>	2 795	Ne
<i>Být považován</i>	2 438	Ne
<i>Být umístěn</i>	2 203	Ne
<i>Být vybaven</i>	2 142	Ne
<i>Být dán</i>	2 063	Ne
<i>Být spojen</i>	1 901	Ano

Tabulka 6

Příklady k tabulce 6:

1. *Ale ona ještě není připravena o tom s kýmkoli hovořit.*
2. *Hlavní pracovní sál byl určen k první etapě zkoumání družice.*
3. *Tyto odhady jsou založeny na předpokladu organizace živé hmoty, jak ji známe na Zemi.*
4. *Jsem přesvědčen, že je to pouze záminka.*
5. *Voda byla uvedena do varu a páry byly kondenzovány zpět do kapalného skupenství.*

6. *Ve věci žen **byl považován** za experta, a nechtěl se tudíž zmylit.*
7. *Ve všech rozích pokoje **jsou umístěny** halogenové lampy Hurricane.*
8. *Automobil **je vybaven** airbagy i padákem.*
9. *Když se to tak vezme, životní jistota každého z nás **je dána** pocitem možnosti opakovat donekonečna to, co právě děláme.*
10. *Vůbec nepochopí, že obyčejné razítko mohlo **být spojeno** s tak hlubokou lidskou úzkostí.*

Z těchto výsledků můžeme udělat následující závěry: Většina konstrukcí se slovesem *být* a pasivním participiem na 1. pozici napravo má jmenný tvar, i přesto, že dlouhé tvary se v korpusu vyskytují častěji. Mezi prvními deseti nejfrekventovanějšími případy jsou čtyři, které se objevují jak s jmenným, tak i s dlouhým tvarem (*Být připravený/připraven, přesvědčený/přesvědčen, určený/určen, spojený/spojen*). Další zajímavá tendence, kterou jsme vysledovali, je ta, že většina případů s jmennými tvary je z oborové literatury a menšina je z beletrie. Úplně opačná situace je však u případů s dlouhými tvary, kde většina případů je z beletrie a menšina je z oborové literatury.

S pomocí pokročilého dotazu [lemma="mít"][verbtage="*.p.*"] můžeme dohledat všechny výskyty spojení dlouhých tvarů pasivních participií se slovesem *mít* vedle sebe, a to 15 528 výskytů. Většina výskytů je z beletrie – 8 078 (52 %), na druhém místě je publicistika – 4 181 (26.9 %), z oborové literatury je nejmenší počet výskytů – 3 269 (21.1 %). Nejfrekventovanější případy jsou v tabulce 7.

Výskyty slovesa <i>mít</i> ve spojení s dlouhým tvarem pasivních participií podle frekvence	Výskytů celkem	Krátký tvar je také mezi prvními deseti výskyty. Pokročilý dotaz [lemma="mít"][tag="Vs.*"].
<i>Mít připravený</i>	493	Ano
<i>Mít otevřený</i>	363	Ano
<i>Mít zavřený</i>	323	Ano
<i>Mít omezený</i>	222	Ne
<i>Mít stažený</i>	192	Ne
<i>Mít položený</i>	192	Ne
<i>Mít zlomený</i>	177	Ne
<i>Mít schovaný</i>	177	Ne
<i>Mít uložený</i>	121	Ne
<i>Mít nastavený</i>	119	Ne

Tabulka 7

Příklady k tabulce 7:

1. Ruce **měl připravené** na dvou tyčích určených na ovládnání kormidel.
2. Okno v ložnici **měla otevřené**.
3. Oči **měl zavřené** jako ve spánku.
4. Hlasový rozsah **měl omezený**, ale nedělalo mu to starosti.
5. Vlasy **měla stažené** dozadu do copu a bylo vidět, že se nalíčila.
6. Obě nohy **měl položené** na zemi, ale tělem se znovu opřel o zed'.
7. Tu ruku **měl zlomenou** na třech místech.
8. Ruce v rukavicích **měl schované** v kapsách, dech se mu srážel u úst.
9. Všechny naše zbraně **máme uložené** na řádně zajištěném místě.
10. Už od zásahu ho **měl nastavený** na tichý režim.

S pomocí pokročilého dotazu [lemma="mít"][tag="Vs.*"] můžeme dohledat všechny výskyty spojení jmenných tvarů pasivních participií se slovesem *mít* vedle sebe, a to 3 661 výskytů. Většina výskytů je z publicistiky – 1 329 (36.3 %), na druhém místě je beletrie – 1 210 (33.1 %), z oborové literatury je nejmenší počet výskytů – 1 122 (30.6 %). Nejfrekventovanější případy jsou v tabulce 8.

Výskyty slovesa <i>mít</i> ve spojení s krátkým tvarem pasivních participií (od lemmatu) podle frekvence	Výskytů celkem	Dlouhý tvar je také mezi prvními deseti výskyty. Pokročilý dotaz [lemma="mít"][verbtage="*.p.*"].
<i>Mít namířen</i>	410	Ne
<i>Mít otevřen</i>	202	Ano
<i>Mít vyhrán</i>	156	Ne
<i>Mít připraven</i>	122	Ano
<i>Mít zakázán</i>	94	Ne
<i>Mít zavřen</i>	84	Ano
<i>Mít zajištěn</i>	77	Ne
<i>Mít povolen</i>	72	Ne
<i>Mít dovolen</i>	71	Ne
<i>Mít nakročen</i>	70	Ne

Tabulka 8

Příklady k tabulce 8:

1. Nevěděl ani, kam **měl namířeno**.
2. Teď už **mají otevřeno** jen v Grill baru.
3. Ještě však **neměl vyhráno**.
4. **Máme připravenu** jen zcela slabou kostru a z ní vytváříme výstup až s pomocí obecnstva.
5. **Mám zakázáno** bavit se s cizími lidmi, takže sklápím pohled zpátky na stůl.

6. Dnes **má zavřeno**, protože má migrénu.
7. Jednotlivci **mají zajištěny** svoje potřeby.
8. **Měli povoleno** pochybovat o čemkoli.
9. Hráli spolu šachy, dokonce **měli dovoleno** jezdit na koni, ačkoli jen uvnitř hradu a ve společnosti strážců.
10. **Měl nakročeno** probít se do nejvyšších pozic.

Z těchto výsledků můžeme udělat následující závěry: Počet konstrukcí se slovesem *mít* s pasivním participiem na první pozici napravo je menší než počet konstrukcí se slovesem *být*. Mezi prvními deseti nejfrekventovanějšími případy jsou tři, které se objevují jak s jmenným, tak i s dlouhým tvarem (*Mít připravený/připraven, otevřený/otevřen, zavřený/zavřen*). Konstrukce s dlouhými tvary podle typu textu mají stejnou statistiku jako konstrukce se slovesem *být*, kde většina případů je z beletrie a menšina je z oborové literatury. Výrazně odlišné výsledky (ve srovnání s konstrukcemi se slovesem *být*) však mají konstrukce s jmennými tvary, kde většina případů je z publicistiky a menšina je z oborové literatury.

Dalším krokem ve výzkumu konkurence mezi krátkými a dlouhými tvary pasivních participií může být analýza konkrétních případů, a to u dvojice participií, u nichž jsou obě mezi prvními deseti nejfrekventovanějšími případy svého tvaru.

Pro tento výzkum byla zvolena dvojice *připravený* (8 905 výskytů, páté místo mezi nejfrekventovanějšími dlouhými tvary pasivních participií) a *připraven* (7 948 výskytů, první místo mezi nejfrekventovanějšími krátkými tvary pasivních participií).

S pomocí pozitivního filtru v korpusu můžeme dohledat konkrétní kontext kolem zvolených participií. Bylo provedeno šetření na následujících rovinách:

- První slovo vpravo od participia je substantivum: *připravený* – 2 335 výskytů (*Položím na **připravený účet** platinovou kartu American Express*), *připraven* – 669 výskytů (*Tady byly **připraveny oděvy***).
- První slovo vlevo od participia je substantivum: *připravený* – 1 600 v. (*Frances na okamžik sklonila hlavu a podívala se na **prsty připravené** na klávesnici*), *připraven* – 1 190 v. (***Stavba připravena** k předání v červenci 1966*)

- První slovo vpravo od participia je částice: *připravený* – 27v. (*Koncert má **připravený například** také Pěvecký sbor Dopravního podniku hlavního města Prahy*), *připraven* – 42 v. (*Ten je na něco takového **připraven vlastně** už od narození*)
- První slovo vlevo od participia je částice: *připravený* – 85 v. (*O té dopravní zácpě, která byla také určitě **připravená předem***), *připraven* – 108 v. (*A já jsem **samožřejmě připraven** vám pomoci ve všech ohledech, ve kterých mohu být něco platný*)

Na základě posledního rezultátu, bylo rozhodnuto se podívat na spojení zvolených participií s částicí (na první pozici vlevo) podrobněji. Konkrétně na případech s částicí *vůbec*. Dlouhý tvar *připravený* má 19 podobných konkordancí a většina z nich (13) jsou případy, kde není na něco *připravený* nějaký konkrétní člověk (lidé):

*A potom udělá něco, na co **nejsem** vůbec **připravená**.*

V ostatních případech k něčemu nejsou *připravené* neživé subjekty, např. prostředí, region, země:

*Víme jen to, že **region** na blížící se možné velké propouštění není vůbec **připravený**.*

Krátký tvar *připraven* má 16 podobných konkordancí a většina z nich (10) jsou naopak případy, kde k něčemu nejsou *připraveny* instituce, např. stát nebo vysoká škola:

*České vysoké školy zatím na tuto situaci nejsou, zdá se, vůbec **připraveny**.*

3.4.1 Závěry šetření týkajícího se konkurence mezi krátkými a dlouhými tvary pasivních participií

V korpusu SYN2020 převládají dlouhá pasivní participia oproti krátkým. Ačkoli ve sledovaných textových typech mají oba tvary skoro stejný podíl, oborová literatura je populárnějším žánrem u jmenných tvarů, v publicistice převládají dlouhé tvary, v beletrii také převládají dlouhé tvary.

Nejfrekventovanějším dlouhým pasivním participiem je typ *otevřený*, nejfrekventovanějším krátkým pasivním participiem je typ *připraven*. Mezi prvními deseti nejfrekventovanějšími případy z obou typů tvarů jsou čtyři participia, která se vyskytují v krátké i v dlouhé podobě (*spojený/spojen, uvedený/uveden, připravený/připraven, určený/určen*).

Na základě analýzy kolokací konkrétních případů participií *připravený* a *připraven* s částicemi jsme se přesvědčili o tom, že velmi často jsou krátké tvary pasivních participií přítomny v textech z odborné literatury, která je složitější, zatímco dlouhé tvary pasivních participií se častěji vyskytují jako součást popisu konkrétního člověka.

Nejfrekventovanějším spojením dlouhého pasivního participia se sponou *být* je spojení *být připravený* – *Ještě není připravený, není si dost jistý sám sebou*. Nejfrekventovanějším spojením krátkého pasivního participia s pomocným tvarem slovesa *být* je spojení *být připraven* – *Byl připraven dát se do práce*. Mezi prvními deseti nejfrekventovanějšími případy konstrukcí se slovesem *být* jsou čtyři, které se vyskytují jak ve jmenném, tak i v dlouhém tvaru. Většina případů s jmennými tvary je z oborové literatury a menšina je z beletrie. U dlouhých tvarů pochází většina případů z beletrie a menšina je z oborové literatury.

Nejfrekventovanějším spojením dlouhého pasivního participia se slovesem *mít* je typ *mít připravený*. Nejfrekventovanějším spojením krátkého pasivního participia se slovesem *mít* je spojení *mít namířeno*. Mezi prvními deseti nejfrekventovanějšími případy konstrukcí se slovesem *mít* jsou tři, které se vyskytují jak s jmenným, tak i s dlouhým tvarem. Většina případů s jmennými tvary jsou z publicistiky a menšina je z oborové literatury. U dlouhých tvarů je většina případů z beletrie a menšina je z oborové literatury.

Důležitým faktorem je to, že všechny výsledky jsou platné jenom pro uvedené pokročilé dotazy: [verbtage="*.p.*"], [tag="Vs.*"], [lemma="být"][verbtage="*.p.*"], [lemma="být"][tag="Vs.*"], [lemma="mít"][verbtage="*.p.*"] a [lemma="mít"][tag="Vs.*"]. Na základě jiných dotazů v korpusu se výsledky mohou lišit.

3.5 Význam participia

Jmenné (krátké) tvary pasivních participií můžeme interpretovat dějově, nebo jako výsledek předchozího děje, rezultat (stav). Děj je to, co uvozuje novou situaci/změnu, např. *Byl jsem stvořen 3. listopadu. – od toho okamžiku jsem začal existovat*. Naproti tomu rezultat, čili stav chápeme jako výsledek změny. Tuto změnu způsobil předchozí děj, ale pozornost se zaměřuje na to, co po ději nastalo – *Měl jsem pocit, že jsem svázán řetězy. – stav jako následek toho, že mě někdo svázal*.

Vztah mezi dějovou či rezultativním (stavovou) interpretací různých užití slovesa *soustředit se* zkoumá v článku *Máte problém se soustředit?* Kořánová. (2015) Autorka

zdůrazňuje důležitost způsobu užití slovesa pro určení jeho významu. Sloveso *soustředit se* může být použito ve významu děje (*okamžitě se soustředil*) anebo ve významu stavu (*dlouho se soustředil*). V naší práci se také zabýváme otázkou, můžeme-li jednoznačně určit význam většiny jmenných participií, anebo se budeme více setkávat s případy, kdy je možné obojí pojetí.

3.6 Vztah mezi dějovým a rezultativním významem spojení být + n-/t-ové příčestí se jmenným tvarem

Vztah mezi dějovým a rezultativním významem spojení *být (mít)* + n-t-ové příčestí se jmenným (krátkým) tvarem (dále PPJT) prozkoumáme s pomocí psaného korpusu z řady ČNK SYN2020.

Pokročilým dotazem [tag="Vs.*"] můžeme získat všechny jmenné tvary pasivních participií, což je 421 605 výskytů. Tento výsledek můžeme následně omezit, například zvolit typ textu, žánr, autora, rok nebo původní jazyk textu.

V této práci se podíváme na náhodně vybraný vzorek z třech set jmenných tvarů pasivních participií. Předpokládáme, že výskyt těchto tvarů může být ovlivněn stylem textu, proto vzorek rozdělíme na sto příkladů z oborové literatury, sto příkladů z publicistiky a sto příkladů z beletrie. Všechny dohledané příklady jsou omezeny na původně české texty.

Zvoleným dotazem jsme v korpusu SYN2020 dohledali 322 649 výskytů PPJT z původně českých textů, a to 191 208 výskytů (59.26 %) z oborové literatury, 113 719 výskytů (35.25 %) z publicistiky a 17 722 výskytů (5.49 %) z beletrie.

S pomocí funkce „náhodný vzorek“ můžeme promíchat získané výsledky a udělat vzorek na potřebný počet slov. Výsledky práce s korpusem jsou v tabulce. Dostali jsme přehledný materiál, na základě kterého je možné udělat statistiku a získat závěry o vztazích mezi dějovým a rezultativním významem PPJT. U získaných participií bereme v potaz různé parametry, a to:

- Význam participia – rezultativní (R), dějový (D), obojí (D/R).
- Zdůvodnění – rezultativní participia můžeme chápat jako stav nebo výsledek předchozího děje. Dějová participia můžeme chápat jako změnu či proces a také můžeme rozlišovat děj abstraktní a konkrétní.

- Slovesný vid – participium ze slovesa dokonavého (D), nedokonavého (N) nebo obouvidového (Oba).
- Čas – PPJT může být v minulém (M), přítomném (P) nebo budoucím (B) čase.
- Frazém – PPJT může být součástí frazému.
- Modalita – PPJT může mít modální význam, případně samotné participium je z původně modálního slovesa.
- Ostatní markery – takovým způsobem můžeme označovat ostatní důvody pro zařazení participia do dějové nebo rezultativní skupiny. Například předpokládáme, že pokud je participium odvozeno od slovesa pohybu, pak má nejspíš pouze dějový význam.

Pro výzkum v tabulce používáme následující terminologii:

- R – Rezultativum. Stav nebo výsledek.
- D – Dějový význam. Abstraktní nebo konkrétní děj, změna nebo proces.
- D/R – Je možné obojí.

Výsledky našeho šetření jsou uvedeny v tabulce (Tabulka 3):

V oborové literatuře z celkových sta případů jsme získali 47 dějových participií (47 %), 43 rezultativ (43 %) a 10 případů (10 %), kde výsledek není jednoznačný.

V publicistice z celkových sta případů jsme získali 52 dějových participií (52 %), 35 rezultativ (35 %) a 13 případů (13 %), kde výsledek není jednoznačný.

V beletrii z celkových sta případů jsme získali 25 dějových participií (25 %), 53 rezultativa (53 %) a 22 případy (22 %), kde výsledek není jednoznačný.

	Děj	Rezultativum	Výsledek není jednoznačný
Oborová literatura	47 %	43 %	10 %
Publicistika	52 %	35 %	13 %
Beletrie	25 %	53 %	22 %

Tabulka 3

Z toho můžeme usoudit, že význam jmenných participií, to znamená děj nebo rezultatív, je možné určit v 78 % až 90 % případech. Také můžeme vidět určitou tendenci: v oborové literatuře máme skoro stejný počet participií s významy děj a rezultatív, v publicistice do jisté míry převládají dějová participia, v beletrii má však většina participií význam rezultativní a v této textové skupině je rovněž největší počet participií, u nichž je možné obojí pojetí.

Celkem jsme získali 124 dějových participií, 131 rezultatív a 45 případů, kde je možné obojí pojetí.

Rozhodnutí o tom, zda participium zařadíme do skupiny dějové nebo rezultativní, zdůvodňujeme následujícím způsobem:

Dějová participia se podílejí na těchto významech:

- Abstraktní děj, proces: *Jeho cirkulace je **kompensována** tzv. rozběhovým vírem, který vzniká na odtokové hraně.*
- Abstraktní děj, změna: *Když byl o několik měsíců později Klaus Kilzmann odvolán z místa ředitele masokombinátu a na jeho místo byl **dosazen** nějaký nacistický pohlavár, cítili, že se i nad jejich budoucností stahují mračna.*
- Konkrétní děj, proces: *Vyprávěl o nástrojích, kterými byl **řezán**.*
- Konkrétní děj, změna: *Dobrovolný požární sbor byl **přejmenován** po roce 1989 na Dobrovolný hasičský sbor.*

Rezultativní participia se podílejí na těchto významech:

- Stav (často duševní, psychický): *O kráse oblohy nad ledovým pohorím jsem věděl již z předchozí cesty , a stejně jsem byl znovu **ohromen** její novostí a nepředstavitelnými odstíny.*
- Výsledek (předchozího děje): *Ten měl taky trochu **upíto** a opíral se o pažení.*

Ve vzorku bylo nalezeno také 6 participií, která byla odvozena od modálních sloves. U takových participií není možné přesně určit jejich význam (děj/rezultatív):

- *Poprvé v životě je **donucen** promýšlet seznamovací taktiku.*

Výsledky sémantické analýzy PPJT:

Případy s významem abstraktní děj, proces: oborová literatura – 15 (31.9 %), publicistika – 21 (40.4 %), beletrie – 7 (28 %).

Případy s významem abstraktní děj, změna: oborová literatura – 8 (17 %), publicistika – 9 (17.3 %), beletrie – 6 (24 %).

Případy s významem konkrétní děj, proces: oborová literatura – 12 (25.5 %), publicistika – 12 (23.1 %), beletrie – 8 (32 %).

Případy s významem konkrétní děj, změna: oborová literatura – 12 (25.5 %), publicistika – 10 (19.2 %), beletrie – 4 (16 %).

Případy s významem stav: oborová literatura – 13 (30.2 %), publicistika – 13 (37.1 %), beletrie – 23 (43.4 %).

Případy s významem výsledek: oborová literatura – 30 (69.8 %), publicistika – 22 (62.9 %), beletrie – 30 (56.6 %).

Z těchto výsledků můžeme udělat následující závěry:

U dějových participií můžeme sledovat shodnou tendenci v oborové literatuře a publicistice, kde v každé skupině je skoro stejný poměr výsledků, většina výsledků je však ve skupině *abstraktní děj, proces*. Jiná situace je u PPJT z beletrie, kde většina výsledků je ve skupině *konkrétní děj, proces*.

U rezultatív můžeme vyzorovat, že většina PPJT u všech třech typů textů vyjadřuje *výsledek předchozího děje*. Počet PPJT s významem výsledku předchozího děje klesá od oborové literatury k beletrii. V oborové literatuře jde o většinu (69.8 %) případů s významem *výsledek předchozího děje*, v publicistice je těchto případů méně (62.9 %), v beletrii je rozdíl mezi skupinami *výsledek předchozího děje* a *stav* ještě menší (*výsledek* – 56.6 % a *stav* – 43.4 %).

3.6.1 Dějový význam dlouhých tvarů pasivních participií

Práce Gigera (2022) nás přivedla k nápadu provést ještě jeden výzkum korpusových dat. Autor naznačuje, že dějový význam ve spisovné češtině se objevuje pouze u jmenných tvarů, to znamená, že dlouhé tvary se podílejí pouze na rezultativním významu výpovědi. Giger komentuje příklad, který poprvé uvádí Štícha (1980): *Před vloupáním byl zámek poškozen* –

dějové pasivum nebo rezultativum, *Před vloupáním byl zámek poškozený* – pouze rezultativum (Giger, 2022, s. 80).

Pro srovnání bylo zvoleno spojení: *vyhoštěn* – *vyhoštěný*

V korpusu SYN2020 jsme získali 44 výskyty *vyhoštěn* a 37 výskytů *vyhoštěný*. Z 37 výskytů *vyhoštěný* dějový význam mělo 12 případů:

- *Jestli potom bude Naděžda chtít odejít ze země, tak to musí být z její svobodný vůle, ale on rozhodně nedovolí, aby byla jeho žena **vyhoštěná**.*
- *Po odpykání trestu v káznici se zvýšenou ostrahou bude cizinec **vyhoštěný** z České republiky na dobu neurčitou.*

Z toho můžeme usoudit, že dějový význam se může objevovat nejenom u jmenných tvarů.

Giger zároveň konstatuje, že v současných psaných textech zřetelně narůstá výskyt dlouhých tvarů příčestí trpného na úkor tvarů krátkých. Uvádí, že v korpusu SYN2020 najdeme 243 dokladů na *být zadržen*, ale pouze dva na *být zadržený* v dějovém významu, z toho jeden pochází z přímé řeči, takže nejspíše jde o stylizaci hovorové (mluvené) češtiny. (Giger, 2022, s. 85)

3.6.2 Vid

Vliv na interpretaci významu PPJT může mít také slovesný vid. Giger (2022) zdůrazňuje, že participia, která jsou odvozená od sloves nedokonavého vidu mají nejčastěji význam děje. Participia odvozena od sloves dokonavého vidu mohou mít jak dějový, tak i rezultativní význam (Giger, 2022, s. 81)

Kromě toho existují slovesa obouvidová. Nejčastěji jsou to slovesa cizího původu s infinitivní koncovkou *-ovat*, např. *absolvovat*, *instalovat* atd. V takovém případě můžeme předpokládat, že význam bude zaležet na způsobu užití PPJT ve větě, anebo nebude možné přesně určit, zda participium je dějové/rezultativní. Pro popis našeho výzkumu používáme následující terminologii:

- D – participium je odvozeno od dokonavého slovesa: *Jsem **zklamán**, i já se těšil, že uvidím horské kmeny a prožijeme něco nevšedního.*

- N – participium je odvozeno od nedokonavého slovesa: *To je opět **doprovázeno** nečinností jako převládající reakcí.*
- Ob – participium je odvozeno od obouvidového slovesa: *V každé kapitole o určitém desetiletí vývoje je několik podkapitol **věnováno** i rozhlasové hře a rozhlasové inscenační tvorbě.*

Z analýzy vzorku PPJT jsme získali následující výsledky:

- Dějová participia:
 - Oborová literatura – celkem 47 participií.
 - Z nich 32 (68.1 %) bylo dokonavých: ***Postaven** byl jako nosič informací o univerzitě v rámci oslav 165. výročí Vysoké školy báňské – Technické univerzity Ostrava.*
 - 11 (23.4 %) nedokonavých: *Nárůst agendy, kterou realizuje prezident – a také očekávání obyvatel, že tuto svou funkci musí splnit – byl **doprovázen** prudkým nárůstem byrokratického aparátu, bez kterého by nebylo možné tak rozsáhlé úkoly plnit.*
 - 4 (8.5 %) obouvidových: *Všechny tyto systémy byly vyvinuty a **instalovány** společností AK signal Brno a. s.*
 - Publicistika – celkem 52 participií.
 - Z nich 30 (57.7 %) bylo dokonavých: *Další planety sluneční soustavy musely být **objeveny** pomocí astronomické techniky.*
 - 20 (38.5 %) nedokonavých: *Částečně i proto, že stanovené limity počtu ulovených zvířat byly v průběhu let metodicky sledovány a **zvyšovány**.*
 - 2 (3.8 %) obouvidová: *Byl v úniku **faulován** a sudí nařídil trestné střelení.*
 - Beletrie – celkem 25 participií.
 - Z nich 18 (72 %) bylo dokonavých: *Byla jsem **zrozena** ve znamení karakulských ovcí.*
 - 7 (28 %) nedokonavých: *Pomáhá jim Radim Reimer z Veverské Bítýšky, který bude později **souzen** za spolupráci s tišnovskými odbojáři.*

- **Rezultativa:**
 - **Oborová literatura – celkem 43 participií.**
 - Z nich 37 (86 %) bylo dokonavých: *Zejména všechny lemující konstrukce je potřeba mít velmi kvalitně **přípevněny** k podkladu.*
 - 6 (14 %) obouvidových: *Časoprostorové prizma je **definováno** jako soubor příležitostí v čase a prostoru, které jsou konkrétnímu člověku za daných podmínek dostupné.*
 - **Publicistika – celkem 35 participií.**
 - Všechna 35 (100 %) byla dokonavá: *O kráse oblohy nad ledovým pohorím jsem věděl již z předchozí cesty, a stejně jsem byl znovu **ohromen** její novostí a nepředstavitelnými odstíny.*
 - **Beletrie – celkem 53 participií.**
 - Z nich 51 (96.2 %) bylo dokonavých: *Dva zuby šly hlouběji a obě hlubší ranky jsou **spojeny** jehličkovitými dírkami uspořádanými do oblouku.*
 - 2 (3.8 %) obouvidová: *Odmlčela se, čekala na Kryštofovu odpověď, jenže ten byl tak **šokován**, že se nevzmohl na slovo.*
- **Nelze určit přesně:**
 - **Oborová literatura – celkem 10 participií.**
 - Z nich 7 (70 %) bylo dokonavých.
 - 1 (10 %) nedokonavé.
 - 2 (20 %) obouvidová.
 - **Publicistika – celkem 13 participií.**
 - Z nich 8 (61.5 %) dokonavých: *Na Turnovsku není nějaké významnější sídlo lidové architektury, protože všechny zdejší vesnice byly jako celek **poškozeny** novodobými přestavbami. Tento příklad dobře demonstruje možnost obojího pojetí (děj a rezultatívum) u PPJT. Přestavba poškodila vesnice, tento děj už odehrál a teď můžeme vidět výsledky – poškozené vesnice. Ale v kontextu věty je také důležitý samotný děj poškození, vytvoření něčeho novodobého.*

- 2 (15.4 %) nedokonavá.
- 3 (23.1 %) obouvidová.
- Beletrie – celkem 22 participií.
 - Z nich 17 (77.3 %) dokonavých.
 - 5 (22.7 %) nedokonavých.

Z těchto výsledků můžeme udělat následující závěry:

Celkem lze říct, že naprostá většina (tzn. 235 výskytů PPJT) jsou participia, která jsou odvozena od dokonavých sloves. Ve 46 výskytech jde o participia odvozená od nedokonavých sloves a 19 PPJT je odvozených od obouvidových sloves.

Potvrdil se náš předpoklad o tom, že participia, která jsou odvozená od sloves nedokonavého vidu, mají nejčastěji význam děje. Nedokonavá participia se vůbec nevyskytovala v příkladech s významem rezultativa a ze 131 participií s rezultativním významem je jich jenom 8 obouvidových. Participia, u nichž význam není možné určit přesně, jsou také většinou odvozena od sloves dokonavého vidu. Obouvidových participií je celkem 19 (6.3 %) a většina má rezultativní význam.

3.6.3 Čas

Čas, ve kterém je spojení *být (mít) + n-t-ové příčestí se jmenným tvarem*, také může ovlivňovat význam výpovědi s PPJT.

Pro výzkum v tabulce používáme následující terminologii:

- M – minulý čas.

*Pokud měl být proveden jakýkoli právní úkon, mělo být něco **zaevidováno**, o cokoli **požádáno**, dostala strana k tomu účelu řádně obsažený dotazník, a prázdných tiskopisů tady bylo víc než dost (děj).*

*To znamená , že zvířata byla těžce **naložena** (rezultativum).*

- P – přítomný čas.

*Hodnota jeho díla je **stavěna** na roveň s dílem Franze Kafky, jakkoliv se od něho liší žánrem a pohledem na život (děj).*

*Ti, co zase lezou zvenku k nám, nejsou **vybaveni** vším tím nádobíčkem proto, aby téhle zemi prospívali (rezultativum).*

- B – budoucí čas.

*V rámci stavby budou sloupy **odstraněny** a nahrazeny jinými (děj).*

*V pondělí budeme **připraveni** hájit bezpečnost inženýra Landische do posledního dechu (rezultativum).*

Z analýzy vzorku PPJT jsme získali následující výsledky:

- Minulý čas – celkem 122 PPJT. Z toho 75 (61.5 %) případů s významem děje, 32 (26.2 %) s významem rezultativa a 15 (12.3 %) výskytů ve výpovědích, u nichž D/R nelze přesně určit.
- Přítomný čas – celkem 167 PPJT. Z toho 42 (25.1 %) s významem děje, 97 (58.1 %) s významem rezultativa a 28 (16.8 %) výskytů ve výpovědích, u nichž D/R nelze přesně určit.
- Budoucí čas – celkem 11 PPJT. Z toho 7 (63.6 %) s významem děje, 2 (18.2 %) s významem rezultativa a 2 (18.2 %) výskytů ve výpovědích, u nichž D/R nelze přesně určit.

Z těchto výsledků můžeme učinit následující závěry:

Většina PPJT je v přítomném čase. Spojení v budoucím čase mají nejmenší počet výskytů. V minulém a budoucím čase jsou většinou spojení s významem děje, spojení v přítomném čase se nejčastěji vyskytují u rezultativ.

3.6.4 Frazémy

PPJT se často stávají součástí frazémů. Rovněž ve vzorku PPJT, který jsme získali v SYN2020, bylo několik frazémů.

Jak uvádí Jelínek, Kopřivová, Petkevič a Skoumalová (2018, s. 152), frazém bývá charakterizován na sémantickém základě: jeho význam nelze odvodit z dílčích významů jeho

jednotlivých složek. S tím souvisí ustálenost frazému jako jedna z jeho základních vlastností a s ní související reprodukovatelnost, tedy schopnost opakovaného použití daného frazému ve shodném významu. U frazémů hraje důležitou roli forma. Některé frazémy ji mají tak pevně danou, že ji nelze žádným způsobem pozměnit.

Jelikož frazém představuje ustálené spojení, jehož význam se liší od dílčích významů jeho jednotlivých složek, je otázkou, zda v takovém případě můžeme D/R význam PPJT vůbec určit.

Celkem během analýzy výsledků bylo dohledáno 7 frazémů. Většina (6) je v textech z beletrie.

- V těchto případech nelze přesně určit, jde tady o děj nebo rezultatívum:

Lépe řečeno, existoval pouze v bájích, které se o tomto hradu vyprávěly.

Popravdě řečeno jsem nečekal, že by si z tak raného dětství uchovala nějaké ucelenější obrazy.

Upřímně řečeno jsem si nedovedl představit, jak by mi mohla chladnička zakoupená v Kovomatu ublížit.

*Viděla jsem spoustu uprchlíků , kteří mířili na sever k Egadirskému jezeru. Tam **máme namířeno** i my.*

- V těchto případech podle kontextu jde spíše o stav:

*Takže práce, ženská, rodina? Tam **máš namířeno**?*

*Já se jmenuju Marcela, tím jediným jsem si stoprocentně jistá, i když **mám** v hlavě po včerejší nezřízené párty **vygumováno**.*

- V tomto případě podle kontextu jde spíše o děj:

*Střelec 22. listopadu – 21. prosince. Myslitelům zvěrokruhu je v průběhu června jako by **kladen odpor**, mnohé z toho, co si přejí a co by chtěli, je v určitém rozporu s tím, jak věci ve skutečnosti běží.*

3.6.5 Modalita

V získaném vzorku PPJT se můžeme setkat i s modálními konstrukcemi. Modální významy jako takové vyjadřují potencialitu děje, nikoli jeho realizaci. Příslušnost takových spojení do skupiny D/R je dána užitím ve větě.

Z analýzy vzorku PPJT jsme získali následující výsledky:

- Vzorek obsahoval celkem 28 modálních výrazů. Z nich 9 (32.1 %) je z oborové literatury, 9 (32.1 %) jsou z publicistiky a 10 (35.7 %) z beletrie.
- Dějový význam přitom má 13 (46.4 %) participií: *První den nepřítomnosti se ale považuje za pobyt ve škole a plyne z toho nárok na oběd, následující dny nepřítomnosti musí být odhlášeny.*
- Rezultativní význam má 7 (25 %) participií: *Jsem zkušený cestovatel a vím, že umění usnout v letadle není každému dáno.* [neumí]
- U 8 (28.6 %) PPJT není možné D/R přesně určit: *Čím méně jsme nuceni se během dne rozhodovat, tím více energie máme na plnění úkolů.* [musíme]

Z těchto výsledků můžeme udělat následující závěry:

Modální výrazy se vyskytují v textových skupinách (oborová literatura, publicistika a beletrie) stejným dílem. Většina modálních výrazů má význam děje.

3.6.6 Ostatní markery

Jak už bylo řečeno, význam PPJT je dán jeho užitím ve větě a to, zda bude chápán spíše jako D nebo jako R, bývá ovlivněno některými sémantickými markery. V tomto výzkumu bylo nalezeno celkem 17 takových případů.

- Nejčastějším případem je participium, které je odvozeno od slovesa pohybu. Už ze sémantiky takového slovesa vyplývá, že jeho PPJT bude mít vždy dějový význam.

Odtud byl odvezen do Ústřední vojenské nemocnice v Praze.

- Častým případem je situace, kde se ve větě vyskytuje konkrétní datum nebo časový údaj. PPJT v takové větě také mívá nejčastěji dějový význam.

23. června 1968 byl v Českých Budějovicích vysvěcen na kněze a nastoupil jako sekretář českobudějovického biskupa Josefa Hloucha.

- Příslovce *dlouho* může ukazovat na to, že nějaký děj probíhal dlouhou dobu, to znamená jako D.

*Podle svého vzhledu byl kořenovník vrstevnatý **dlouho chápán** jako poměrně snadno odlišitelný od jiných druhů chorošů.*

- Příslovce *ihned* přispívá k užití PPJT ve významu okamžitého děje.

*Když strážník Bílý doma příběh vyprávěl , bylo **ihned rozhodnuto**: kočičku si vezmou jeho dcery Michaela a Melanie a postarají se o ni .*

- Příslovce *už* signalizuje stav, který je výsledkem předchozího děje.

*Tak je to třeba v Karlových Varech , kde sice v sedm ráno rezervujete místa , ale vzápětí se dozvíte , že **už je stejně vyprodáno**.*

3.7 Závěr pro analytickou část

Potvrdila se obecná hypotéza o tom, že krátké a dlouhé tvary participií si konkurují.

V korpusu SYN2020 převládají dlouhá pasivní participia oproti krátkým. V oborové literatuře převládají jmenné tvary, v publicistice převládají dlouhé tvary, v beletrii také převládají dlouhé tvary.

Nejfrekventovanějším dlouhým pasivním participiem je typ *otevřený*, nejfrekventovanějším krátkým – typ *připraven*. Mezi prvními deseti nejfrekventovanějšími případy z obou typů tvarů jsou čtyři participia, která se vyskytují v krátké i v dlouhé podobě (*spojený/spojen, uvedený/uveden, připravený/připraven, určený/určen*).

Naše analýza konkrétních případů dokládá, že krátké tvary pasivních participií jsou částí vyššího stylu, zatímco dlouhé tvary pasivních participií se častěji vyskytují v běžné řeči.

Mezi prvními deseti nejfrekventovanějšími případy konstrukcí se slovesem *být* jsou čtyři, které se vyskytují jak ve jmenném, tak i v dlouhém tvaru. Většina konkordancí s jmennými tvary je z oborové literatury a menšina je z beletrie. U dlouhých tvarů pochází většina případů z beletrie a menšina je z oborové literatury.

Mezi prvními deseti nejfrekventovanějšími případy konstrukcí se slovesem *mít* jsou tři, které se vyskytují jak s jmenným, tak i s dlouhým tvarem. Většina případů s jmennými tvary jsou z publicistiky a menšina je z oborové literatury. U dlouhých tvarů většina případů je z beletrie a menšina je z oborové literatury.

Částečně se potvrdila užší formulace hypotézy o tom, že krátké tvary participií ve zkoumaných konstrukcích se častěji podílejí na tom, že výpověď má význam dějový, kdežto dlouhé tvary se podílejí na konstrukcích, které mají častěji význam rezultativní.

Pasivní přičestí jmenného tvaru může mít v podstatě dva významy, rezultativní a dějový, konkrétní určení významu však vždy záleží na kontextu.

Přesný význam jmenných participií (rezultativní nebo dějový) je možné určit v 78 % až 90 % případech. Také můžeme vidět určitou tendenci: v oborové literatuře máme skoro stejný počet participií s významy děj a rezultativ, v publicistice do jisté míry převládají dějová participia, v beletrii má však většina participií význam rezultativní a v této textové skupině je rovněž největší počet participií, u nichž je možné obojí pojetí.

U dějových participií z oborové literatury a publicistiky má většina případů charakteristiku: abstraktní děj, proces. U dějových participií z beletrie má většina výsledků charakteristiku: konkrétní děj, proces.

U rezultativ většina případů vyjadřuje výsledek předchozího děje. Počet PPJT s významem výsledku předchozího děje je nejvyšší v oborové literatuře a klesá směrem k beletrii.

Na základě srovnání konkrétních příkladů s participií *vyhoštěn/vyhoštěný*, můžeme usoudit, že dějový význam se může objevovat nejenom u krátkých tvarů, ale i u dlouhých tvarů pasivních participií.

Většina zkoumaných participií je odvozena od dokonavých sloves.

Potvrdil se náš předpoklad o tom, že participia, která jsou odvozená od sloves nedokonavého vidu, mají nejčastěji význam děje. Nedokonavá participia se vůbec nevyskytovala v příkladech s významem rezultativa. Participia, u nichž význam není možné určit přesně, jsou také většinou odvozena od sloves dokonavého vidu. Většina obouvidových participií má rezultativní význam.

Většina PPJT je v přítomném čase. Spojení participia se slovesem v budoucím čase má nejmenší počet výskytů. V minulém a budoucím čase jsou většinou spojení s významem děje, spojení v přítomném čase se nejčastěji vyskytují u rezultativ.

Během analýzy výsledků bylo identifikováno celkem 7 frazémů. U většiny z nich nebylo možné určit význam (dějový nebo rezultativní).

Modální významy jako takové vyjadřují potencialitu děje, nikoli jeho realizaci. Příslušnost takových spojení do skupiny D/R je dána užitím ve větě.

Ve výzkumu byly nalezeny případy, kde určení významu PPJT bylo ovlivněno některými sémantickými markery, například explicitní vyjádření časového údaje prostřednictvím adverbii/ částic *ihned, už, dlouho*.

4 Závěr

Práce je zaměřena na výzkum konkurence mezi krátkými (*Útrata je/byla/bude zaplacená*) a dlouhými (*Útratu měl/má/bude mít zaplacenou*) tvary pasivních participií v současné češtině.

Z prostudované relevantní odborné literatury k tématu můžeme usoudit, že téma krátkých/dlouhých tvarů z participií má poměrně dlouhý vývoj. Na základě jejího prostudování (Hausenblas 1963, Štícha 1980, Mathesius 1925, Giger 2021, 2022, Marvanová 2010) jsme formulovali hypotézu.

Potvrdila se obecná hypotéza o tom, že krátké a dlouhé tvary participií si konkurují. V korpusu SYN2020 převládají dlouhá pasivní participia oproti krátkým. V oborové literatuře převládají jmenné tvary, v publicistice převládají dlouhé tvary, v beletrii také převládají dlouhé tvary. To je s největší pravděpodobností dáno typem odborných textů, které se vyznačují vyšším knižním stylem a krátké tvary participií jsou pro tento styl charakteristické. Naše analýza konkrétních případů tento předpoklad dokládá. Krátké tvary pasivních participií jsou částí vyššího stylu, zatímco dlouhé tvary pasivních participií se častěji vyskytují v běžné řeči.

Mezi prvními deseti nejfrekventovanějšími případy z obou typů tvarů jsou čtyři participia, která se vyskytují v krátké i v dlouhé podobě (*spojený/spojen, uvedený/uveden, připravený/připraven, určený/určen*).

Pasivní příčestí jmenného tvaru může mít v podstatě dva významy, rezultativní a dějový, konkrétní určení významu však vždy záleží na kontextu. Na základě výsledků ručního třídění korpusových dat se částečně potvrdila užší formulace hypotézy o tom, že krátké tvary participií ve zkoumaných konstrukcích se častěji podílejí na tom, že výpověď má význam dějový, kdežto dlouhé tvary se podílejí na konstrukcích, které mají častěji význam rezultativní.

Přesný význam jmenných participií (rezultativní nebo dějový) je možné určit v 78 % až 90 % případech. Také můžeme vidět určitou tendenci: v oborové literatuře máme skoro stejný počet participií s významy děj a rezultativ, v publicistice do jisté míry převládají dějová participia, v beletrii má však většina participií význam rezultativní a v této textové skupině je rovněž největší počet participií, u nichž je možné obojí pojetí.

Na základě srovnání konkrétních příkladů s participií *vyhoštěn/vyhoštěný*, můžeme usoudit, že dějový význam se může objevovat nejenom u krátkých tvarů, ale i u dlouhých tvarů pasivních participií.

Potvrdil se náš předpoklad o tom, že participia, která jsou odvozená od sloves nedokonavého vidu, mají nejčastěji význam děje. Nedokonavá participia se vůbec nevyskytovala v příkladech s významem rezultativa.

Věříme, že naše práce především díky ruční analýze dat alespoň do určité míry přispěla k dalšímu poznání této složité problematiky. Během zpracování této bakalářské práce jsem se naučila provádět analýzu odborných textů, používat korpus a ručně třídit data.

Literatura

- CVRČEK, Václav, 2020. *Atribut verbtage v korpusu SYN2020* [online]. [cit. 26. 11. 2021].
- GIGER, Markus, 2021. *Participia a predikativa*. In: ŠTÍCHA, František a kol. *Velká akademická gramatika spisovné češtiny. II. Morfologie: morfologické kategorie/flexe. Část 1*. Praha: Academia, s. 331–352.
- GIGER, Markus, 2022. Rezultativa se jmenným a složeným tvarem n-/t-ového přičestí. Výsledky z ČNK po zavedení nového morfologického značkování. *Naše řeč*. **105**(2), s. 78–87.
- HAJIČ, Jan a Václav ČVRČEK, 2021. *Morfologické značky (tagy)* [online]. [cit. 26. 11. 2021].
- HAUSENBLAS, Karel, 1963. Slovesná kategorie výsledného stavu v dnešní češtině. *Naše řeč*. **46**(1), s. 13–28.
- JELÍNEK, Tomáš, Marie KOPŘIVOVÁ, Vladimír PETKEVIČ a Hana SKOUMALOVÁ, 2018. Variabilita českých frazémů v úzu. *Časopis pro moderní filologii*. (2), s. 151-175.
- KOŘÁNOVÁ, Ilona, 2014. *Máte problém se soustředit?* In: PETKEVIČ, Vladimír a Ana ADAMOVIČOVÁ, CVRČEK, Václav, ed. *Radost z jazyků. Sborník k 75. narozeninám prof. F. Čermáka*. Praha: Lidové noviny/ÚČNK, s. 231–241.
- KŘEN, Michal. Korpus SYN2020 [online]. [cit. 26. 11. 2021].
- MATHESIUS, Vilém, 1925. Slovesné časy typu perfektního v hovorové češtině. *Naše řeč*. **9**(7), s. 200-202.
- NAČEVA-MARVANOVÁ, Mira, 2010. *Perfektum v současné češtině*. Praha: Lidové noviny.
- ŠTÍCHA, František, 1980. Konkurence krátkých a dlouhých variant participiálních tvarů v přísudku. *Naše řeč*. **63**(1), s. 1–14.

Korpusy

- SYN2020: reprezentativní korpus psané češtiny* [online], 2020. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK [cit. 01. 03. 2021].